

David Vidmar Čeru

David Vidmar Čeru je zgodovinar in prevajalec, rojen leta 1997 v Slovenj Gradcu. Obiskoval je OŠ Karla Destovnika Kajuha Šoštanj in nato Gimnazijo Velenje, ŠCV. Od leta 2016 do 2019 je doštudiral prvostopenjski program zgodovina in nemcistika na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Od 2019 do 2021 je študiral na magistrskem študiju starejše zgodovine. Trenutno je zaposlen na domoznanskem oddelku knjižnice Velenje. Je sourednik strokovne revije Klio in član uredniškega odbora Šaleških razgledov, avtor več strokovnih in znanstvenih člankov ter znanstvene monografije.

NA OBROBJU NAPOLEONOVE ILIRIJE: ŠALEŠKA DOLINA IN CELJSKO OKROŽJE V ČASU FRANCOSKE REVOLUCIJE IN NAPOLEONOVIH VOJN

Uvod in opredelitev tematike

Sestavek služi kot oris in za obrazložitev nekaterih vprašanj, povezanih z obdobjem francoske revolucije in Napoleonovih vojn ter njihove zapuščine na Slovenskem. Na prvem mestu podaja članek krajši oris najpomembnejših dogodkov, ki so vplivali na zgodovino Evrope v začetnem obdobju dolgega 19. stoletja (1789–1914) v letih 1789–1821, s poudarkom na dogajanju na slovenskem ozemlju, kjer je 1809 prišlo do ustanovitve *sui generis* tvorbe znotraj francoskega cesarstva, ki jo dandanes označujemo kot Ilirske province. Sledi vsebinsko ožja razprava o zgodovinskem pomenu tega posebnega eksteritorialnega departmaja francoskega cesarstva ter o nenavadnem

retrogradnem odnosu do slednjega, ki smo ga Slovenci s časoma tudi ustvarili. Nato pa preide članek na razdelek, ki je za lokalne razmere verjetno najpomembnejši: to je opis dogodkov, ki so se v tem času sploh pripetili na Šaleškem, in obrazložitev posledic tega nadvse burnega obdobja v tej dolini.

Na kratko o samem obdobju: Francija in Evropa od naskoka na Bastiljo do Schönbrunskega miru ter vloga Avstrijskega cesarstva v dobi prevrata

Pisati zgodovino francoske revolucije, njenih vzrokov, poteka, razvrata, razcepljenosti med idealom in samo stvarnostjo ter vojn, ki so ji sledile, je tema, ki jo je nemogoče obrazložiti v enem samem članku, niti ni smiselno to postoriti glede na ozko usmerjenost samega prispevka. Je pa potrebno pojasniti obširnejše evropske razmere, ki so botrovale k temu, da je slovensko ozemlje, ki je bilo stoletja dokaj poenoteno vpeto v avstrijske dedne dežele, v letih od 1809 do 1813 kar naenkrat razcepljeno na dva dela.

Francosko revolucijo moramo opisati kot velik šok za evropski in svetovni red. V le nekaj mesecih je zamajala ustajljene realpolitične norme Evrope, s tem ko je absolutistično Francijo, najmogočnejšo in najmočnejšo med velikimi silami Evrope, pahnila s piedestala političnega primata v stadij nasilja, revolucije in socialnih sprememb, ki so za vselej predrugačile razumevanje sveta. Revolucija je bila šok in nepričakovan dogodek, ki pa je bil, kakor se skorajda vsak dogodek vselej izkaže v svoji retrogradnosti, pogojen z družbenimi spremembami in političnimi težavami, ki so bile v Franciji in drugod po Evropi prisotne že desetletja. Nesposobnost politične pokrajine pod tedanjim monarhom Ludvikom XVI., razkošnost in nenehno rastoča družbena stratifikacija, nepravilna porazdelitev zemlje, finančni bankrot, ki je nastal zaradi izgubljenih vojn in vmešavanj v zunanje dogodke (ameriška revolucija), ter politična nezastopanost tretjega stanu: vsi naštetih faktorji so povzročili, da so razmere presegle realno politično pokrajino ob izrednem sklicu

generalnih stanov zavoljo izdaje novih davčnih bremen, ki bi taisti neemancipirani tretji stan še toliko bolj obremenila. Temu se je slednji uprl in se kot francoska konstituanta (*Assemblée nationale constituante*) razglasil za edino zastopstvo francoskega ljudstva (17. junij 1789), in ker v prvem mesecu političnega delovanja ni prejel nobenih koncesij od uradne vlade, je 14. julija 1789 z nasilnim napadom in razdejanjem Bastilje naznanil začetek revolucije, ki je v naslednjih letih zatresla temelje celotne ureditve Francije.

Na tem mestu je nesmiselno natančneje razglabljati o letih, ki so sledila, mogoče pa je reči naslednje: francoska revolucija je prikaz bliskovite evolucije človeške družbe in njene nestanovitne narave, saj se je Francija v pičlih petih letih prelevila kar petkrat. Iz fevdalne absolutistične monarhije je sprva nastala ustavna monarhija, ki je z zaprtjem in odvzemom pooblastil kralju Ludviku XVI. prešla v meščansko – buržuazno republiko, z obglavljenjem taistega kralja in padcem žirondijcev pa v nekakšno proto-socialistično komunalno skupnost, ki je s terorjem (*La Terreur*) kar kmalu prerasla v kult osebnosti in diktaturo enega človeka. Padcu Robespierrea in jakobincev je sledilo obdobje zatona revolucionarnega zagona in nastanek petčlanskega direktorija (*Réaction thermidorienne*), politične ureditve, ki je temeljila na ideji oligarhije in družbenega republikanskega konservatizma (*Le Directoire*); tega si je v poslednjih letih iztekajočega se desetletja podredil Napoleon in ga nazadnje preko tričlanskega konzulata (*Le Consulat*) in kasneje vojaške diktature prelevil v monarhično meritokratsko urejeno cesarstvo z velikim poudarkom na kultu osebnosti in vojski (*Premier Empire*). V vsem tem času je Francija doživljala notranjepolitične spremembe, ki so omogočile vzpon meščanstva in sistem evropske parlamentarne demokracije, ki je namesto na osnovi privilegijev delovala po idealu načelne meritokracije. Te spremembe so prispevale k svobodi govora, tiska, vesti in enakosti državljanov pred zakoni, a sočasno obremenile ljudstvo s politično izolacijo in gospodarskim nazadovanjem ter množičnim pomanjkanjem, ki ga je še toliko bolj povečalo konstantno bojevanje (defenzivnih in kasneje tudi ofenzivnih) zunanjih

vojn.¹ Avstrijsko cesarstvo, tvorba, ki se je zadnjih sto let, razen vpleta v vojno avstrijskega nasledstva in sedemletne vojne ubadala pretežno z vprašanjem svoje južne meje, je bila z vzplamtanjem revolucionarnih in kasneje Napoleonovih vojn pahnjena v konflikt veliko večjih razsežnosti, kakor si ga je ta leta 1792 sploh znala predstavljati. In tudi slovenske dežele so to nepričakovano vojno eskalacijo hitro občutile.

Hitro se je namreč izkazalo, da je vodstvo protirevolucionarnega tabora na kontinentu (se pravi izzemši Združeno kraljestvo, ki je svoje kampanje vodilo pretežno v periferiji) ždelo na plečih Avstrije. Slednje je odražala množična mobilizacija, ki se je izvršila na njenih ozemljih, ter povečanje števila dodatnih bremen in izrednih davkov, ki so še dodatno pestili civilno prebivalstvo. Avstrija se je s silo Francije v prvem desetletju in pol udarila kar štirikrat, in sicer v vojni prve koalicije (1792–1797), v kateri je naposled izgubila nadzor nad Belgijo in vso ozemlje Svetega rimskega cesarstva na desnem bregu Rena, vojni druge koalicije (1798–1802), v kateri je morala uradno potrditi koncesije iz prve, nato v odločilni vojni tretje koalicije (1803–1806), v sklopu katere je moral Franc I. in II. Habsburško-Lotarinški sprejeti razpustitev Svetega rimskega cesarstva in prelevitev osrednje Nemčije v francosko klientelno deželo *Rheinkonfederation* ter Avstrijske monarhije v samostojno politično cesarsko entiteto. Dasi se Avstrija zaradi izmučenosti ni udeležila vojne četrte koalicije (1806–1807), se je ponovno povzdignila v vojni pete koalicije (1809). Pričakujoč hitre zmage zaradi francoske prerazporeditve sil v Španiji (*Guerre d'indépendance Espagnole*) je Avstrija napovedala vojno, a v hitri kampanji so številčno sicer manjše francoske sile izsilile več ključnih zmag in prisilile Avstrijo v podpis Schönbrunskega miru, ki je določal številne ozemeljske koncesije Avstrije v prid Franciji.²

¹ Dodatna literatura na to tematiko: Furet: *Misliti francosko revolucijo*; Lefebvre: *Francoska revolucija* in Vovelle: *Kratka zgodovina francoske revolucije*.

² Nadaljnja literatura na tematiko napoleonskih vojn: Chandler: *The Campaigns of Napoleon*; Rothenberg: *Die Napoleonischen Kriege* in Mikaberidze: *Les guerres napoléoniennes: une histoire globale*.

Najvidnejša ozemeljska sprememba, ki je sledila miru v Schönbrunu, je bila odcepitev Kranjske, Koroške, Istre, Dalmacije, Civilne Hrvaške, Vojne krajine in dotedanje Dubrovniške republike od Avstrijske nadoblasti in prelevitev slednjih v novo politično tvorbo (Ilirske province). Ozemlje današnje Slovenije, vse od leta 1456 oziroma 1500 ozemeljsko zaključeno in vpeto v oblastno sfero Habsburške monarhije, je mir v Schönbrunu razcepil na dvoje: Kranjska, Goriška in slovensko Primorje so postale osrednji upravni del Ilirskih provinc in so bile v štirih letih, ki so sledila miru, podvržene specifičnim smernicam razvoja v sklopu francoske upravne ureditve (kot – sicer poseben – državni departma), medtem ko je vzhodna polovica Slovenije z deželo Štajersko na čelu postala nekakšno obmejno območje avstrijskega (sedaj tako *de facto* kot *de jure* ne le monarhičnega, marveč tudi cesarskega) realma.

Slovenci, njihov odnos do revolucije, Ilirskih provinc in Napoleona ter razmere na Šaleškem

Slovenski narod ima dokaj nenavaden odnos do vprašanja francoske revolucije, ob tem pa še toliko bolj nenavaden odnos do obdobja Napoleonove vladavine. Dokaj ironično je, da s(m)o ravno Slovenci, narod, za katerega Francozi dolgo sploh niso vedeli, da kot kulturno avtonomna in jezikovno samobitna enota sploh obstaja, prevzeli nadvse čislano interpretacijo pomena francoske okupacije in povzdignili Francoze na piedestal tistih tujih narodov, ki so v zgodovinskem smislu postorili največ za narodni razvoj. Ta nenavadnost izhaja iz dejstva, da smo bili v času same okupacije razumljeni kot majhen in periferen gradnik vseevropskega kulturnega prostora, na trenutke pa nič več kot prikladno orodje za nadzorovanje pomembnejših političnih nasprotnikov.³

³ Polajnar, »Francozi in mit narodne osvoboditve: Kaj so Francozi prinesli Sloveniji in zakaj so jih Slovenci slavili?«

Četudi so se Francozi v času Ilirskih provinc nad nami bolj kot ne le čudili in je lokalno prebivalstvo gledalo na francosko prisotnost neodobravajoče, se je na Slovenskem po koncu vojn v desetletjih, ki so sledila razburkanemu obdobju 1789–1815, razvila prava frankofilija! Medtem ko so vsi ostali narodi gledali na francoske vojne kot na čas, ko so z bojem zoper Napoleonove vojake dosegli razvoj narodne misli, smo na Slovenskem ubrali ravno obratno pot. Francozi so v času zmeraj burnejših nacionalnih trenj med Slovenci in Avstrijci v poslednjih desetletjih habsburške realnosti postali »svetla točka« iz narodne preteklosti, pri kateri smo lahko našli zavetje, Napoleon pa tista oseba, ki je (*dokaj ironično!*) poosebljala čas svobode in razsvetljenstva.⁴ Tako se je na Slovenskem ustvaril razkol med željami o tem, kako naj bi bila potekala francoska prisotnost na Slovenskem, in stvarnostjo, ki teh želja ni izpolnila. Na eni strani imamo retrogradne elemente, ki so vse do dandanes usmerjali našo predstavo o francoski revoluciji in Napoleonovih vojnah ter njunem vplivu na Slovenskem. Skozi te prizme vidimo francosko dobo še danes do neke mere kot čas burnih sprememb, ko se je Slovenec lahko osvobodil okov nerazsvetljenega zapora predrevolucionarnega obdobja in prešel složno z ostalimi narodi Evrope v svetlo prihodnost dobe *nacije*.⁵

Dogodke, ki so se pripetili v letih 1789–1815, razumemo kot tisto osnovo, ki je določila nadaljnji narodni razvoj. A razumeti moramo, da je večinsko (*sic!*) prebivalstvo na Slovenskem v samem obdobju revolucionarnih in kasnejših Napoleonovih vojn smatral Francoze prej za vélikega sovražnika kot pa osvoboditelja, njihove institucije, odredbe in zakone za škodljive in nevarne posege v ustaljeni družbeni red, Francijo za sovražnika stare očetnjave, Napoleona celo kot antikrista (!), na posameznike in skupine iz lastne skupnosti, ki so z njimi pajdašile, pa prej

⁴ Glej npr. Vodnikovo pesnitev *Ilirija oživiljena*, ki potrjuje zgoraj omenjeno. Za več o tem glej: Merčun, »Ilirske province skozi pesem Valentina Vodnika v 2. letniku gimnazije pri pouku zgodovine,« str. 31–34.

⁵ Sajkowski, »French Image of the Peoples inhabiting the Illyrian Provinces,« str. 69–70. Za več o tej tematiki pa: Bradshaw: *The Napoleonic Influence on the Illyrian Provinces*.

za izdajalce kot pa razsvetljene mislece in znanike novega časa.⁶ Obstajajo sicer osebnosti, ki so v Ilirskih provincah in ideji, ki jo je predstavljala francoska oblast, videle novo osnovo, ki bi nastajajoči slovenski narod popeljala novim smernicam naproti. A četudi so bile želje posamičnih mislecev pristne in iskrene in četudi so mnogi želeli, da bi bila slika Francozov v očeh Slovencev stvarno takšna, pa ni bilo tako. Ravno obratno. Ideja Francozov kot narodnih buditeljev je pretežno historični anahronizem, deloma ustvarjen po principu *ex post facto* v burnih desetletjih druge polovice 19. stoletja. Odklonilen odnos večine tedanjega prebivalstva do Francozov in njihove uprave se navsezadnje odraža ne le v uradnih proslavah, organiziranih ob reinkorporaciji ozemlja pod Avstrijo, marveč tudi že ob številnih kmečkih uporih na Kočevskem in drugod po Slovenskem zoper francosko oblast ter ob vsesplošnem zanimanju za obnovo gospodarske stabilnosti in miru, kakršnih je bilo prebivalstvo navajeno pod Avstrijo, in ki ju je tudi želelo obnoviti kot del taiste predrevolucionarne Avstrije.⁷

Francosko prisotnost na območju Ilirskih provinc tako ne smemo razumeti kot čas, ki je *per se* pomemben za slovensko narodno prebujenje, temveč je vidna predvsem kot katalist, ki je retrogradno omogočila razvoj slovenskega nacionalizma devetnajstega stoletja.⁸ Kakor je v svojem članku obrazložila tudi Ivanka Zajc Cizelj, so bili motivi, ki so pogojevali ustanovitev Ilirskih provinc, izključno (geo)politične, vojaške in ekonomske narave in niso imeli namena osvoboditi slovenski narod izpod avstrijske »vladavine«, kakor je fingirajoče in retrogradno praviloma prikazano. Navsezadnje naj bi tudi sam Napoleon, po

⁶ Zajc-Cizelj, »Seznam oseb, osumljenih sodelovanja s Francozi iz l. 1810,« str. 75–77.

⁷ Granda, »Vrnitev Ilirije v avstrijski okvir,« str. 98; Stergar, »Nationswerdungsprozesse und neue Grenzen: Der Zusammenbruch der französischen Herrschaft in den Illyrischen Provinzen und ihre (Re-) Integration in das Kaisertum Österreich,« str. 97–122.

⁸ Sajkowski, »French Image of the Peoples inhabiting the Illyrian Provinces,« str. 78–79. Za obsežnejši pregled glej tudi: Habit: *Ideja ilirskega naroda pri Francozih in domačinih v času Ilirskih provinc: magistrsko delo.*

spominih maršala in guvernerja Marmonta sodeč, pravil za slovensko ozemlje: *»Napoleon mi je sporočil željo, da me pošlje z neomejeno polnomočjo tje (v ilirske pokrajine), da uredim deželo tako, da ji dam posebno mesto izven francoske države in italijanskega kraljestva kot predstražo, da ščiti ti dve državi, pod vladno in upravo tam zapovedujočega generala. Hotel je ustvariti nekako povsem vojaško granico, kakor so bile v srednjem veku obmejne grofije, in smeje mi je rekel: vi boste moj mejni grof.«*⁹ ter v drugem pogovoru z Marmontom leta 1812 *»Vidim, da nimate pojma o važnosti teh pokrajin. Ali ne vidite, da sem, ako imam nje za podlago, z eno nogo v Rimu, z drugo pa v Carigradu.«*¹⁰

Čeprav so ljudje občutili francosko prisotnost ponekod kot motečo, spet druge pa kot eksistencialno nevarnost, ter so po reinkorporaciji dežel v Avstrijo želeli čim prej pozabiti na ta leta in se vrniti v rutino predrevolucionarne dobe, pa je francoska revolucija s svojimi idejami posegla pregloboko in spremenila preveč, da bi se lahko ljudje kar vrnili v življenje, kakršnega so poznali pred le nekaj leti. Tako je recimo leta 1929 prof. Ivan Tominec o pomenu francoskega časa za celotno Slovenijo rekel naslednje: *»Kratka je bila doba francoskega medvladja na Slovenskem, vendar pomeni veliko v zgodovini našega narodnega preporoda. Dasi na tako dalekosežne reforme še nismo bili pripravljeni, se je vendar od dne do dne bolj širil krog onih slovenskih izobražencev, ki so se zavedali pomena novih pridobitev za napredek slovenske kulture.«*¹¹ Poudarek je tukaj seveda na besedi »izobraženci«, saj so bili le izobraženi krogi tisti, ki so zares spoštovali francosko prisotnost.

Razburkano 19. stoletje je s seboj prineslo razvoj slovenskega nacionalizma, ta pa je oblikoval idejo slovenskega naroda kot samostojne, od Avstrije ločene celote. Z razmahom pro-jugoslovanstva in rastočih trenj med nemškim in slovenskim taborem ob koncu 19. stoletja je ideja, ki so jo predstavljale Ilirske

⁹ Spomini maršala Marmonta. V: *Napoleon in Ilirija*, str. 20.

¹⁰ Spomini maršala Marmonta. V: *Napoleon in Ilirija*, str. 20.

¹¹ *Napoleon in Ilirija*, str. 26.

province, postala ena pomembnejših ločnic slovenskega preproda.¹² V času Avstro-Ogrske je najvidnejši odraz frankofilije postavitve Vodnikovega spomenika (1899) na današnjem Vodnikovem trgu v Ljubljani, s prestopom v novi državni okvir prve Jugoslavije pa preimenovanje *Križniškega trga* v *Napoleonov trg* (današnji *Trg francoske revolucije*) ter s postavitvijo *Ilirskega stebra* na taistem mestu (1929). Šele ohladitev odnosov med Jugoslavijo in Francijo v prvih povojnih letih je to zanimanje za Ilirske province ohladilo, a nikoli ni povsem zamrlo.

Zanimanje za francosko kulturo pa ni omejeno samo na Ljubljano in številne spomenike ter javne manifestacije v bano-vinski in kasneje republiški ter dandanes državni prestolnici, niti ni omejeno na tiste predele Slovenije, ki so izkusili francosko prisotnost. Zanimanje za Ilirske province in ugotavljanje njihovega pomena je prisotno povsod na Slovenskem, tudi v tistih predelih, ki so ostali pod Avstrijo. Takšno je tudi stanje na Šaleškem in ugotavlja se, da je pri tej tematiki odigrala pomembno vlogo rodbina Vošnjakov.¹³ Že poslanec Josip Vošnjak se je nekajkrat skliceval na Francoze in njihov pomen. Prav tako je ta avtor okoli leta 1909 izdal roman *Navzgor – navzdol: Povest iz polminole dobe*, ki je tematizirala znanje francoščine in poznavanje francoske kulture.¹⁴ A veliko pomembnejšo vlogo je odigral Bogumil Vošnjak, ki je leta 1910 izdal eno pomembnejših del zgodnjega akademskega raziskovanja provinc z naslovom *Ustava in uprava Ilirskih dežel: (1809-1813): prispevki k nauku o recepciji javnega prava prvega francoskega cesarstva*, ki je bila leta 1917 prevedena v francoski jezik z naslovom *L'administration française dans les pays yougoslaves (1809-1813)*. Kot zagret borec zoper vpliv nemške stranke na Slovenskem in jugoslovanski nacionalist-unitarist je Bogumil Vošnjak napisal eno najpomembnejših razprav o Ilirskih provincah, ki

¹² Za več o tem glej: Michalak, *The Heritage of the Illyrian Provinces as an Element of Pro-Yugoslav Propaganda During the Reign of King Alexander I of Yugoslavia*.

¹³ Več o tem Hudales, »Vošnjaki in Šaleška dolina.«

¹⁴ Vošnjak, *Navzgor – navzdol: Povest iz polminole dobe*.

vse do današnjega dne velja kot osnova za razumevanje politične in upravne realnosti v departmaju.

V njegovi obsežni monografiji je najbolj izstopajoč (če-tudi nekoliko historično anahronističen in vsekakor revizionističen) citat ta, ki se sprašuje o pomenu Ilirskih provinc za slovenski narod in narodni ter državni razvoj na zahodnem Balkanu: »Posebno globok pomen pa imajo one besede, v katerih izraža Napoleon pomen francoskega zakonodajstva za Ilirijo. Uvesti francoske zakone v Iliriji, to se mu je zdela velika važna svrha. Prešinjala ga je želja, uničiti stari režim tudi onstran francoskih mej. In v tem smislu je deloval, ko je v ilirskih deželah uvajal vse najnovejše upravne reforme cesarstva; to je bil smrtni udarec staremu avstrijskemu redu. Zavojevanje ilirskih dežel in francosko upravno delo pomenja prvi uspešni vlom v staro fevdalno stavbo, ki je odslej posvečena poginu.«¹⁵

Bogumil Vošnjak, avtor znanstvene monografije Ustava in uprava Ilirskih dežel (1809–1813). Njegova monografija je najvidnejši odraz zanimanja za francosko historično prisotnost na Slovenskem na območju Šaleške doline.

¹⁵ Vošnjak, *Ustava in uprava Ilirskih dežel*.

A ostanki francoskega vpliva na Šaleškem niso omejeni le na pretežno akademsko pisanje avtorja, ki je v svojem nasprotovanju do Avstrije ubral pot, ki bi zaradi geopolitičnih realnosti tedanjega časa tako ali tako slavila Francijo in vlogo Napoleona. Podobno kot drugod na Slovenskem tudi na Šaleškem panjske končnice (v zbirki Zvoneta Čebula) razodevajo epizode iz slovenske zgodovine; v posamičnih zbirkah lokalnih zbirateljev je moč najti posamične končnice s prizori francoskih vojakov in motiviko, povezano z obdobjem (resda kratkotrajne) francoske prisotnosti na (zahodnem) Slovenskem.¹⁶ Je pa seveda treba reči, da ta motivika bolj kot lokalno zanimanje za Francijo razodeva tesno povezanost posamičnih skupnosti na Slovenskem; motivi, ki so prisotni drugod po Slovenskem, se lahko in tudi se včasih slej kot prej ugnezdiijo tudi na Šaleškem.

Do neke mere lahko zatrdimo, da se posledice francoske prisotnosti na Šaleškem pojavljajo tudi sedaj. Eden najzanimivejših pristopov do zgodovinopisja je etimološki vpogled na našo preteklost, ki preko posamičnih besed, posebej pa toponimov in osebnih lastnih imen, razodeva zanimive drobce naše preteklosti. Tudi v oziru na francoski čas je tako. Še dandanes se na Šaleškem pojavljajo osebna lastna imena, za katera se predvideva francoski izvor (Ažbe, Ažber, Bone, Krhne, Može, Obu,¹⁷ mogoče celo Francé¹⁸ ...). Poleg samega strogega območja Šaleške doline se primeri takšnih imen pojavljajo tudi v malo širši okolici. V Ljubiji pred Mozirjem naj bi tako obstajala v zaselku Gneč kmetija, ki še dandanes nosi ime »Franciskija« oziroma »Franciskega« in katere stanovalci naj bi bili kot »Franciski« oziroma »Francisci« ali francoskega izvora (nek francoski vojak naj bi se namreč bil tja poročil), ali pa naj bi na mestu te kmetije v času premika francoskih sil postavili začasen oficirski štab. Podobna prigoda se pojavlja tudi v okolici Solčave, kjer naj bi

¹⁶ Čebul Zvone, intervju z dne 19. 02. 2022.

¹⁷ Še posebej priimek Obu v Paški vasi naj bi bil ostalina francoske dobe. Povzeto po: Čebul, Danilo, intervju z dne 02. 06. 2022.

¹⁸ Za priimek Francé, četudi krožijo teorije, da je francoskega izvora, se predvideva, da prej izhaja iz osebnega lastnega imena Franc, saj se ta priimek pojavlja na Slovenskem že dolgo pred francoskimi vojnami.

več priimkov izhajalo iz francoskih osebnih imen.¹⁹ Seveda se takšni priimki veliko pogosteje pojavljajo v zahodni polovici Slovenije (na nekdanjem Kranjskem in Goriškem), a posamični priimki so našli svojo pot tudi na Šaleško. Za te praviloma velja razlaga, da so to poslovenjeni priimki francoskih vojakov ali pa upravnikov, ki so služili ali na ozemlju Ilirskih provinc ali pa na raznih obmejnih ter carinskih postojankah in so ali za časa okupacije imeli otroke z lokalnimi ženami ali pa so po konfliktu v redkejših primerih tudi ostali na Slovenskem in si tukaj ustvarili nov dom. Smiselno je reči, da so ti priimki možni kot posledica francoske dobe, a pretežno le na makro območju celotne Slovenije, medtem ko dokazov o takšnih porokah oziroma zvezah na Šaleškem nismo priča. Obstoj takšnih priimkov na Šaleškem so prej botrovale lokalne, intraslovenske in ostale migracije v zadnjih dvesto letih, ki so spremenile demografsko podobo doline.

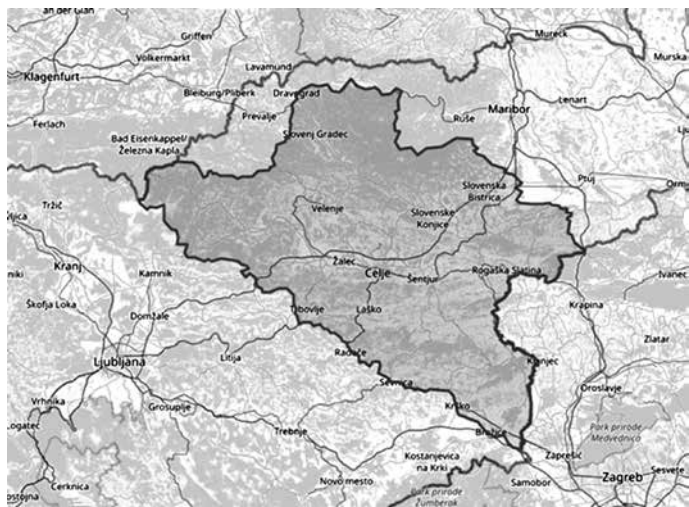
Spregledana polovica Slovenije: Dežela Štajerska in Šaleška dolina v času francoske revolucije in Napoleonovih vojn

V času triumfa absolutizma v 18. stoletju je prišlo do obširnejših upravno-političnih in sodnih reform, ki so mnogokrat iz tradicije obstoječo ureditev dežel obrnile na glavo. Za časa reform Jožefa II. sta se dokončno ločila sodstvo in uprava.

Slovenske dežele so se po letu 1748 upravno delile na manjše (srednje) enote, ki so delovale kot hrbtenica upravne mreže in so dopolnjevale zgodovinske dežele ter omogočale lažji upravni nadzor. Tako je bila dežela Štajerska razdeljena na pet kresij (okrožje), od katerih sta se dve nahajali na prostoru današnje Slovenije (Celjska in Mariborska kresija). Sprva je prišlo do upravnih sprememb zaradi cesarske zahteve po nabornih okrajih (*Werbbezirk*), na osnovi katerih se je lahko izvršilo naborništvo po regimentih. Poleg vojaških jurisdikcij je prešla z reformami na okrožje (kresije) tudi občinska uprava, statistika, policijske zadeve in skrb za javni red in mir, gradnjo cest in podobne

¹⁹ Suhoveršnik, Ivan, intervju z dné 2. 6. 2022.

dolžnosti. Sčasoma so se ti naborni okraji preimenovali v okrajno gosposko, ki je lahko na trenutke izvajala tudi nižje sodstvo.

Meje Celjske kresije (Cillier Kreis) na sodobnem zemljevidu Slovenije. Kresijska meja je bila v letih 1809–1813 obenem tudi meja med habsburško Štajersko in Ilirskimi provincami.

Sočasno s temi upravnimi reformami se je razvila sodna instances znotraj meja sodnega okraja (katerega meje pa niso (vedno) enake mejam uprave!). Država je z odlokom 1786 od vsakega zemljiškega gospostva zahtevala, da je imelo šolanega pravnika, s čimer je sčasoma prešla sodna jurisdikcija iz patri-monialnega sodstva k večjim delegiranim gospostvom, kasneje pa pod same dežele. Sodni okraj so za večinski delež prebivalstva predstavljala krajevna sodišča (*Ortsgericht*) s stvarno pristojnostjo za lažje delikte (*causae minores*) in deželska sodišča za težje delikte (*causea maiores*), a odvisno – glede na nepri-vilegiran oziroma privilegiran stan same institucije.²⁰ Na Šta-

²⁰ Razlika med njima je v tem, da so imela privilegirana na osnovi deželnoknežjih privilegijev pravico do krvnega sodstva ter pravico do

jerskem so v tem času kazensko sodišče poznali le v graškem okrožju, drugje (celjsko, mariborsko) so ostala deželna sodišča pod deželnim sodnikom, medtem ko je bilo za neprivilegirani sloj namenjeno patrimonialno sodišče.²¹ Tako je prebivalstvo za večidel svojih kazenskopravnih tegob moralo pristopiti pred t. i. obgradje (*Burgfrid*), ki pa je tudi imelo delitev na neprivilegirano in privilegirano institutivnost. V tem vidimo divergenco med upravnimi in sodnimi mejami znotraj Štajerske, saj je za mariborsko in celjsko sodstvo višja instanca ne v deželni prestolnici Gradcu (kakor bi človek pričakoval), temveč pri apelacijskem sodišču v Celovcu. Tako so še v času po uvedbi terezijanskega kazenskega zakonika (*Constitutio Criminalis Theresiana*) v letu 1768 sodišča delno delovala po principu novonastajajočega in na državo vezanega pravnega reda, delno pa še vedno na *per concessum sibi jurisdictionem*, se pravi po stvarnem in osebnem principu, ki je izhajal iz starejših srednjeveških in zgodnjeno-voveških pravnih instanc.²² Abstraktnjša misel prava kot *ars boni et aequi* se je tako v času poznega 18. stoletja zares šele pričela karseda resno oprijemati in še ni bila ideal, ki so se ga trdno držali.

Vsej tej zmedi navkljub je v času poznega terezijanskega časa in obdobja vladavine Jožefa II. prišlo do obširnejšega preoblikovanja upravnega in sodnega aparata, ki je v pretežni meri uspešno urejal vsakdan. Znotraj uveljavljenih zgodovinskih dežel so se razvile manjše upravne enote, ki so za mnoge predstavljale tisto entiteto, ki je potrebna za uspešno gospodarsko in življenjsko udejstvovanje. Urejale so vojaštvo z novo uvedenim naborništvom, davke, šolstvo in postopoma prevzemale dotedanje jurisdikcije (vsaj te nesakralne narave) cerkvene mreže, ki je v času jožefinskih reform izgubljala pomen. Kresijam je bila poslej v pomoč dopolnjena in urejena, a še vedno nekoliko

deželskega sodnika, medtem ko so neprivilegirana morala za izvedbo postopkov uporabiti krvnega sodnika (*Bannrichter*). Glej: Holcman, »Struktura pravosodnega sistema na Štajerskem,« str. 79.

²¹ Za civilnopravne in za tiste kazenske zadeve, ki niso v ekskluzivni pristojnosti višjih instanc kazenskih sodišč.

²² Holcman, »Struktura pravosodnega sistema na Štajerskem,« str. 79–82.

konfuzna mreža sodišč in ostalih pravnih instanc.²³

A obstaja še ena enota, ki je v še večjem obsegu kot kresija diktirala vsakdan, to je bila občina (*Gemeinde*). Občina je poleg župnije sestavljala najnižji upravno oblastvo in tudi tisto strukturo, s katero so imeli lokalni prebivalci največ stikov, saj so preko nje urejali bolj kot ne vse potrebe in preko nje bili deležni vseh zahtev višjih instanc. Občine same po sebi niso bile upravni organ v strogem smislu, temveč so delovale predvsem kot nekakšna teritorialna enota z omejeno (naj)nižjo upravo, sestavljeno iz od kresije plačanega *glavnega rihtarja* (*nadrihtar* za glavno občino in *rihtar* za podobčino),²⁴ ki ni bil več sodnik, kot na primer od gosposke nastavljen trški sodnik *Richter* v času zgodnjega novega veka pri trških skupnostih (ki v tem času še vedno obstaja kot ločena funkcija!), temveč je deloval kot posrednik med okrajem in kmetom oziroma je deloval kot izvršilni organ okrajnih gosposk in komisariatov (*birič*). Poleg glavnega rihtarja sta v tem času opravljala upravne funkcije znotraj občine še dva pomožna uradnika. Prebivalci so spremembe občutili dokaj hitro. Na Šaleškem se je z uvedbo teh reform na najnižji upravni ravni v 70. in 80. letih 18. stoletja uredilo do tedaj konfuzno vprašanje davkov in davčnih dolžnosti, hiše so prvič dobile svoje hišne oziroma identifikacijske številke, moškim so se tresle hlače pred osovraženim obveznim naborništvom in tudi na Šaleškem se je začela rutina, ki še dandanes opredeljuje vsakdan: vsako jutro so namreč otroci pričeli hoditi v zmetke tega, kar danes pojmuje kot šolski izobraževalni sistem.²⁵

²³ Golec, »Terezijanske reforme – gibalno sprememb občutka pripadnosti in povezanosti ter identitet v slovenskem prostoru.« Del tega močno strnjenegega uvoda je narejen po: »Zgodovina inštitucij.« Interna zasebna skripta avtorja prispevka.

²⁴ Drugače je bilo seveda v višjih upravnih instancah. Tako je bila od 1777 do 1817 celjska uprava (se pravi uprava znotraj samega mesta, ki pa je imela kot uprava okrajne prestolnice pristojnosti za celoten okraj) sestavljena iz okrožnega glavarja, dveh adjunktov, tajnika, koncipista, kancelista, registranta, praktikanta, računskega in blagajniškega uradnika, od treh do štirih pridruženih komisarjev ter praviloma od tri do pet pisarniških slug. Glej: Žižek, »Upravni razvoj Celja v letih 1748–1850,« str. 34–37.

²⁵ Natančneje o nekaterih reformah: Vilfan, *Uvod v pravno zgodovino*.

Obe tedanji šaleški občini (municipialna trga Šoštanj in Velenje) sta v predrevolucionarnem času pripadali celjski kresiji (*Cillier Kreis* ali zaradi lege poimenovan tudi kot *Südlicher Teil der Untersteiermark*). Leta 1788 ob prvem popisu je ta celotna kresija zaobsegala okoli $64 \frac{3}{4}$ *Quadratmeilen* stare avstrijske mere (okoli 3.800 km²), po popisu sodeč pa je imela okoli 175.530 prebivalcev, ki so živeli v štirih deželnoknežjih mestih, šestih deželnoknežjih trgih, dvajsetih municipalnih trgih²⁶ ter okoli 1000 manjših vasicah in zaselkih. Sestavljena je bila iz osemindesetih manjših okrajnih enot (*Bezirk(e)*), med katere sta spadali tudi enoti Šoštanj in Velenje, ter petsto osemindesetih ostalih skupnosti (*Gemeinde*). Zaradi svoje lege je bila celjska kresija tisto območje, ki si je v letih 1809–1813 poleg graške kresije (na meji z deželo Koroško in v Ilirske province inkorporirano beljaško kresijo) delila najdaljšo mejo z Ilirskimi provincami.

Ob upravnem pregledu je zanimivo reči še nekaj o lastništvu posamičnih gosposčin. Naj navedem samo primer gosposčine Šoštanj, ki je sodil sprva pod okrilje rodbine Thurn. 28. novembra 1768 je kot lastnica nastopila grofica Gabrielle v. Thurn, nato pa so gosposčino prevzeli: 20. septembra 1802 Josef Franz Bayer, 6. avgusta 1806 Grof Pompeius von Brigido, 22. septembra 1806 ponovno Josef Franz Bayer, 17. januarja 1807 Franz del Negro, 1. junija 1812 pa je lastništvo prešlo na njegovega sina Franza del Negro (II.), ki ga je imel vse do leta 1849.²⁷ Hitro in konstantno menjavanje lastništva iz ene rodbine v drugo (kar ni bilo tipično le za Šoštanj, temveč za celotno Šaleško dolino) nam lahko služi kot pokazatelj, kako je v poznem 18. in 19. stoletju nestanovitno lastništvo nad gosposčino vplivalo na

V Šaleški dolini se to v tem času začne z ustanovitvijo zasilne šole pri župnijski cerkvi sv. Mihaela. Glej: Aplinc, *110 let mesta Šoštanj*, str. 20.

²⁶ Za pregled vseh enot znotraj celjskega okrožja glej: Schmutz, *Historisch-Topographisches Lexicon von Steyermark: Erster Theil*, str. 198; 215–224, geslo »Cilli.« Podobno v Janisch, *Topographisch-Statistisches Lexikon von Steiermark mit historischen Notizen und Anmerkungen: III. Band*, geslo »Cilli«.

²⁷ Janisch, *Topographisch-Statistisches Lexikon von Steiermark*, str. 849–851, geslo »Schönstein«.

gospodarsko, kulturno in vsesplošno nazadovanje oziroma stagnacijo, ki jo je dolina v 18. stoletju izkusila.²⁸ Drugače povedano: stagnacija je bila v 18. stoletju deloma tudi posledica hitrega in živahnega menjavanja oblastnega lastništva.

Kaj torej reči za Šaleško dolino v tem času? V predrevolucionarnem času je bila Šaleška dolina prijetna, a obenem zaspana in predvsem ruralno usmerjena dolinca brez večjih središč, brez industrijske ali pomembnejše geostrateške vrednosti, ki je v konstantnosti, ki praviloma deluje kot spremljevalka ruralnosti, našla nek urejen in počasen ritem vsakdana.

Šaleška dolina leta 1785. V predrevolucionarnem času je bila Šaleška dolina prijetna, mnogokrat idilično opisana, a obenem zaspana, ruralno usmerjena dolinca na južnem Štajerskem, brez večjih središč, industrijske ali geostrateške vrednosti in le z dvema pravima zaselkoma (trgoma Šoštanj (Schönstein) in Velenje (Wölán)).

Začetek spopadov in potek dogodkov

Vesti o dogodkih v Franciji in možni vojni so v celjsko kresijo dospele šele, ko je postalo očitno, da sta domovina in

²⁸ Seveda ni bila to edina tegoba, ki je zavirala rast. Omembe vredno je tudi dejstvo, da so v tem času še vedno obstajale cehovske omejitve, ki so sicer posameznikom res olajšale monopolizacijo oziroma otežile konkurenco, obenem pa preprečevale razvoj zdrave konkurence.

cesarska hiša v nevarnosti. V letih 1789–1792, ko je bila francoska revolucija bolj ali manj interno dogajanje znotraj Francije, so se na Štajerskem ukvarjali z nekaterimi drugimi nevšečnostmi, in sicer z manjšimi kmečkimi izgredi, ki so se pripetili zaradi slabih letin in visokih davkov, obenem pa tudi zaradi povečanih zahtev po svobodi in osebni neodvisnosti (podložništvo je ukinjeno sicer *pro forma* 1781, a ne do potankosti).²⁹ Čeprav so nam natančnejši podatki za Šaleško dolino nepoznani, pa postavitev celjske mestne straže (*Bürgerwache* oziroma *Bürgergarde*) leta 1790 odraža nastrojeno in naelektreno ozračje, ki je v tem času prevladovalo na obširnejšem Savinjskem. Privilegirano prebivalstvo okrožja je imelo srečo, da se je uporništvu kmetov hitro uredilo, kajti gibanje je trpelo za mankom tako števila kot odločnosti. Vseeno pa so v teh letih tako prebivalci Celja kot ostalih mest in trgov celjskega okrožja, tudi Šoštanja in Velenja, zahtevali pravno izenačenje s prvim stanom in celo organizirali dvočlansko odposlanstvo, ki naj bi odpotovalo v Gradec. Rastoče nasprotovanje je nameravala centralna deželna oblast celo poskusiti rešiti z uporabo sile, a so bili zunanjepolitični dogodki tisti, ki so javno mnenje prelevili iz misli na izboljšanje lastnega stadija v brambo očetnjave.³⁰

Sprva je vest o francoskih vojnah dospela na Šaleško v obliki prostovoljnih dajatev za deželno obrambo. 8. julija 1792 so namreč uradniki na Celjskem prejeli »*Versicherungsinstrument*«, po katerem sodeč »[...] je Cesar zagotovil, ako bo vojna s Francijo trajala manj kot eno leto, on sam od svojih podložnikov ne bo veleval nikakršnih vojnih davkov, bo pa naprosil posamične skupnosti, da lastnoročno prispevajo nekaj za državo in da se zavežejo, kakor so se v zadnji vojni s Turki (1789–1792), ponovno prostoročno predati v roke taistih oblastnikov pridatke in posojila ...,«³¹ za kar bi vsaka skupnost

²⁹ Aplinc, *110 let mesta Šoštanj*, str. 20.

³⁰ Gubo, *Geschichte der Stadt Cilli vom Ursprung bis auf die Gegenwart*, str. 321–323.

³¹ ZAC Okrožni urad Celje (1798–1850): *Versicherungsinstrument* z dne 8. julij 1792. Prevod besedila (nemški original) je delo avtorja prispevka.

prejela spominske kovance z imeni posamičnih okrajev oziroma občin (*Gemeinde*) v vrednosti enega goldinarja. O tem, ali so v očeh deželnih in cesarske oblasti posamične občine v prvem letu postorile dovolj, da bi si takšno obeležje tudi zaslužile, ni znano. Za področji Šoštanja in Velenja obstoj takšnih spominskih kovancev nikoli ni bil potrjen. Zabeleženo je, da je štajerski deželni zbor 26. januarja 1793 (tako rekoč pred iztekom enoletnega roka) naznanil, da je iz celotne dežele (se pravi vseh pet kresij) v deželno blagajno zavoljo deželne obrambe prispelo okoli 100.000 goldinarjev.³² S tem dokaj nemarkantnim dogodkom so se pričele na Štajerskem vršiti francoske vojne in že na tem mestu je potrebno omeniti, da so ravno takšne posledice, se pravi té gospodarsko-ekonomske narave in v obliki izrednih dajatev, največkrat ponavljajoči se element, ki je oteževal življenje prebivalstva in ki ga bomo v besedilu še večkrat srečali. Oblasti so vsak kraj sprva prosile, kasneje pa od njega zahtevale, da preda določeno število konj, ki bi jih lahko uporabili za vojne namene.³³

Prvega, še mirnega obdobja vojne, ko je prebivalstvo čutilo vojno stanje le v izrednih dajatvah, je bilo relativno hitro konec, saj pravi Gubo, da je »... *po dolgoletnem miru v Štajersko ponovno vdrla vojna vihra z vso svojo grozo in nevarnostjo*.«³⁴ Francoske sile so pod vodstvom generala Napoleona Bonaparta v vojni druge koalicije prebile cesarsko obrambo v Italiji in preko Alp v noči iz 2. na 3. april 1797 dospele v Ljubljano, od koder so nato prednje sile francoske vojske 9. aprila (na cvetno nedeljo tega leta) dospele v Celje in držale mesto v svoji oblasti devet dni. V Celju so se mudile do 18. aprila, ko so se ponovno umaknile v Ljubljano, od koder so po sklenitvi miru krenile 5. maja proti Italiji. Francoske enote naj bi dospele vse do Mozirja, kjer naj bi se pojavil nek francoski častnik z okrajnim uradnikom in celo odredil »*zapleniti vse, kar bi bilo koristno vojaštvu*.« Je pa

³² Gubo, *Geschichte der Stadt Cilli vom Ursprung bis auf die Gegenwart*, str. 321–323.

³³ ZAC Okrožni urad Celje (1798–1850): 51/82b. *Geld Rechnung über die sämtlichen Empfänge und Ausgaben dey dem Filial-Magazine R.*, posebno pomembni je člen 3.

³⁴ Gubo, *Geschichte der Stadt Cilli vom Ursprung bis auf die Gegenwart*, str. 324.

zanimiva opazka lokalnega mozirskega kronista Žiga Laykaufa, ki pravi, da naj bi na Celjskem Francozi *v nasprotju z Avstriji* (!)³⁵ delovali kot dobri plačniki za odvzete predmete in hrano.³⁶ Sprva naj bi v celjsko okrožje in samo mesto dospel le manjši francoski oddelek, ki pa se je moral na enem mestu celo umakniti pred nevarnostjo kmetov, ki so se z vejami vračali iz cerkve. Kasneje so po podpisu manjšega premirja pri Ljubnem celjsko kresijo prečkale štiri francoske brigade (Berszenova, Bernadotova, Serurieova in Masenova), ki so se vračale v smeri proti zahodu.³⁷ Škoda, ki je nastala v Celju zaradi francoske zasedbe, in denarni stroški vojaške nastanitve so znašali 4144 goldinarjev in 28 krajcarjev, poravnava pa je padla na pleča kresije. Četudi se najzgodnejši prihod Francozov na Celjsko ni neposredno dotaknil Šaleškega, pa so bili denarni stroški tisto, kar je moralo prebivalstvo z davčnim bremenom pokriti.³⁸

Podobna zgodba se je ponovila leta 1798, ko so vojske ponovno marširale preko Celja; tokrat so bile to Avstriji zavezane ruske cesarske sile carja Pavla I., ki so se pomikale na zahod zoper francosko republiko in njene kontingente v Italiji in se spotoma nastanile v Celju. Njihova nastanitev je trajala en mesec, od 15. junija do 15. julija. 15. junija je tako v okraj dospelo 2.241 mož generala Kašina, 18. junija 2.196 mož generalmajorja kneza Wolkonskega, 19. junija 4.030 mož generalmajorja Mavorova in 22. junija 2.554 mož generalmajorja Rechbinderja. Tem štirim večjim enotam se je v mestu Celje 15. julija pridružila še manjša četa ruskih pešakov (205 mož) pod vodstvom barona majorja Stachelberga. Vsi ti so se nato ponovno vračali skozi kresijo junija in julija 1800 (prvi so sicer prišli že 31. januarja, nekateri 3. in 5. februarja),³⁹ ko so se po porazu pri Marengu bili

³⁵ Zapis je resda nastal konec 19. stoletja, kar lahko obrazloži protiavstrijsko razpoloženje.

³⁶ Acman, *Mozirje*, str. 25.

³⁷ Orožen, *Zgodovina Celja in okolice*, str. 662–663 in Orožen, *Celska kronika*, str. 179.

³⁸ Gubo, *Geschichte der Stadt Cilli vom Ursprung bis auf die Gegenwart*, str. 325.

³⁹ Orožen, *Celska kronika*, str. 181.

prisiljeni umakniti nazaj v Rusijo.⁴⁰ Tudi tokrat so morali v obliki izrednih davkov posamični predeli kresije preskrbeti finančna sredstva. A stroški niso bili omejeni samo na preskrbo vojštev, kajti v Celju je bilo 1798 zgrajeno skladišče smodnika za vojaške enote kresije in tudi pri tem je finančni vidik gradnje padel na pleča same kresije in njej podrejenih skupnosti.⁴¹

V veliko večjem obsegu so se pripetili dogodki leta 1805, ko se je junija francoska vojska pomaknila preko Italije proti Avstriji, kjer naj bi se pridružila vojski pod neposrednim poveljstvom Napoleona, in 19. decembra prešla območje celjske kresije. Pred njimi je Celjsko prekoračila novembra istega leta (24.–30. november)⁴² že avstrijska vojska, ki je ob vesteh francoske prisotnosti na Moravskem odredila hitri marš iz Italije v habsburške dedne dežele. Ta dva obhoda vojsk nista pustila večjih posledic na območju celjskega okrožja. Decembra pa so se pripetili še pomembnejši dogodki kot posledica francoske zmage v trocesarski bitki pri Slavkovu na Moravskem. 2. decembra 1805 je namreč Napoleon porazil tako avstrijske kot ruske sile in prisilil protifrancosko koalicijo v ponovno sklenitev miru. Do tedaj enotna francoska vojska na Avstrijskem se je porazdelila v več manjših in lažje obvladljivih divizij in pričela pomik nazaj proti Franciji in tistim območjem okupirane Evrope, kjer je bila po sklenitvi miru priznana francoska nadoblast. Tako je del francoske armade pod vodstvom generala Marmonta 29. decembra 1805 došel v celjsko okrožje in se nastanil v kresijski prestolnici. Velikost okupacijske sile iz leta 1805 nakazujejo tudi visoki pridatki, ki jih je sama francoska vojska zahtevala od celotnega okrožja, in sicer 24.000 porcij kruha, 2.400 funtov riža, 1.000 funtov soli, 1.200 funtov mesa, 1.500 mer vina, 1.200 stotov konjske hrane, 200 konj in kar 70.000 goldinarjev ter 30

⁴⁰ Orožen, *Zgodovina Celja in okolice: I. del; od začetka do leta 1848*, str. 662–663.

⁴¹ Gubo, *Geschichte der Stadt Cilli vom Ursprung bis auf die Gegenwart*, str. 324–328.

⁴² O datumu natančneje poroča Orožen, *Celska kronika*, str. 184.

parov »šolnov«, ⁴³ se pravi vojaških čevljev, vse to za nastanitev in preskrbo 15.157 francoskih vojakov in 3.531 konjev, ki so se po bratislavskem (presburškem) miru vračali v Francijo preko južne smeri. ⁴⁴ Francoske sile so se v Italijo umaknile v več skupinah, saj so bile pred tem nastanjene po vsem okrožju v obdobju od 1. do 15. januarja. Tri leta kasneje, leta 1808, so v dneh od 4. do 14. marca celjsko okrožje prehodili ruski vojaki poimensko neznanega bataljona velikosti 9.450 mož. ⁴⁵

V nasprotju z okupacijo leta 1798 (francosko) in prehodi alianse 1805 in 1808, dogodki veliko manjšega obsega in brez večjih finančnih prispevkov je bil obseg zahtev francoske vojske leta 1805 tolikšen, da je zahteval natančen popis in porazdelitev stroškov med celotnim okrožjem. Tako je morala šoštanjska župnija sv. Mihaela odrediti vsaki svoji podružnici izredni pridatek 10 goldinarjev, ki ga je morala odposlati na okrožni urad v Celje. Poleg teh izrednih dajatev so morale po umiku francoske armade v prvi polovici januarja 1806 posamične skupnosti plačati še dodatne davke za nastalo škodo, ki jo je francoska okupacija povzročila in ki je v vsem obsegala 5.560 goldinarjev. ⁴⁶ Zapis tega dogodka nam podaja Šoštanjska župnijska kronika, sicer iz leta 1872, ki o dogodku poroča, da je bilo »*potrebno zaradi sovražne invazije zavoljo preskrbe francoskih čet na kresijski ukaz odrediti vsaki cerkvi [izdati] 10 goldinarjev na taisti kresijski urad.*« ⁴⁷ Na žalost nam ostale župnijske kronike tega

⁴³ Orožen, *Celska kronika*, str. 181.

⁴⁴ Orožen, *Zgodovina Celja in okolice: I. del; od začetka do leta 1848*, str. 663.

⁴⁵ Orožen, *Celska kronika*, str. 185–186.

⁴⁶ Hribernik, *Zgodovina Šoštanja in okolice*, MV – Franc Hribernik (1992), str. 29–32; Gubo, *Geschichte der Stadt Cilli vom Ursprung bis auf die Gegenwart*, str. 336. V nasprotju z Gubo navaja Orožen, da je znesek 5.560 goldinarjev vezan samo na škodo, ki je nastala v celjski župniji. Glej: Orožen, *Zgodovina Celja in okolice: I. del; od začetka do leta 1848*, str. 663.

⁴⁷ MV. Šoštanjska župnijska kronika, str. 391. Nem. orig.: »... *musten bei der feindlichen Invasion zur Verpflegung der französischen Truppen auf kreisämtlichen Befehl von jeder Filialkirche der Pfarr 10fl [Floriner] an derselben Kreisamt vergeschossen werden.*«

ne razodevajo, a je smiselno zatrditi, da so morale tudi ostale župnije (npr. Velenje, Št. Ilj, Škale, Bele Vode, ...) predati enako visoke pridatke kresijski prestolnici v Celju. Narava kresij je bila navsezadnje urejena centralistično in tako so bile vse nižje instance v enakem obsegu dolžne zagotoviti sredstva za potrebne izdatke. Če upoštevamo, da večjih razlik v obsegu in vplivu raznih šaleških župnij ni bilo, je smiselno zatrditi, da je morala vsaka župnija predati približno enako vsoto.

Zaradi utemeljenega strahu pred ponovnim izbruhom vojnega stanja med habsburškimi deželami in Francijo je deželna obramba v Gradcu odredila povečanje obrambne pripravljenosti in obrambnih zmožnosti vsake od svojih petih kresij. Štajerska je morala prispevati vsega skupaj trinajst bataljonov.⁴⁸ Tudi Celje se je moralo pripraviti, in sicer z organizacijo dveh brambovskih oziroma domobranskih (*Landwehr*) bataljonov, ki sta prešla pod vodstvo majorjev Johanna Schmelzerja in Franza Lentendorferja. Avstrijske oblasti so v tem času pripravljale prebivalstvo, da bi se to uprlo francoskim silam, če oziroma *ko* bi te vkorakale v Štajersko. Zanimiv ukrep bujenja deželne zavesti so bili prevodi nekaterih brambovskih pesmi, ki so jih iz nemščine v slovenščino prevedli vidnejši pisci in jih v obliki letakov in tiskovin distribuirali po vsem mariborskem in celjskem okrožju. Na Štajerskem so pesmi tako prevajali in distribuirali Leopold Volkmer, Janez Nepomuk Primic, Franc Cvetko in Jurij Alič.⁴⁹ Trdnih dokazov nimamo, a dejstvo, da so bile te pesmi v tiskani obliki distribuirane v večini tedanjih mest in trgov, vendarle odraža možnost, da so našle svojo mesto tudi v Šaleški dolini, vsaj v obeh municipalnih trgih. Nekako za pokušino na tem mestu navajam dve pesmi (*Hvala landverov* (levo) in *Sanizhavanje landédrov* (desno)), obe avtorja Leopolda Volkmerja, objavljeni v *Fabule inu pesmi*:⁵⁰

⁴⁸ Kolar, »Francoska zasedba slovenske Štajerske leta 1809 na ptujsko-ormoškem območju,« str. 40.

⁴⁹ Kolar, »Francoska zasedba slovenske Štajerske leta 1809 na ptujsko-ormoškem območju,« str. 40.

⁵⁰ Volkmer, *Fabule ino Pesmi*, str. 112–114. Kot zanimivost je potrebno navesti, da je Volkmer svoje pesmi zapisoval v bohoričici, kar je sicer

Hvala landverov

Vešelo fe on nafmehava,
Nalh dober zefar Franz;
Od vŕeh desheli bandéra plava,
Na vŕaki njeg'vih fhanz.
,Sovrashnik! zhésh fe bojuvati?
Prid', kashi fvojjo mozh!
,Slovénez, to ti moresh snati,
Je k' bojuvanji vrózh.

Ne vésh, da ,Shtájerska deshéla
,Soldate ſi rodí?
Vŕak otrok, ker'ga je ſpozhéla,
Je mel ſoldazhko kŕí.
,She sdaj je rodovita mati,
No doſti ma otrók;
Vŕí, kaj naf tu je, ſmo ſoldati,
,Soldati 's njenih rók.

,Slovénzi! to naf povíhava:
Mi vŕí ſoldati ſmo;
To, to je víſokoft ta prava:
Mi Franzi ſluſhimo.
Zefari ſluſhimo v' desheli,
Nam ona mati je:
,Smo ne od nje víſigdar prejéli
Kruh, vino, mefo, vŕé?

,Slovénzi! v' ſibeli leshózhí
,Smo she ſoldati b'ŕí;
Kaj ne odraſheni k' pomózhí
Desheli bomo ſhŕí?
,Slovénzi! bran'te ſi deshelo!
Tak sôve zefar naf:
Gor, brati! vŕtan'te, gor! Veſelo
Je zhuti njegov glaſ.

Sanizhávanje landédrov.

Is teſnih perſ ſi on sdiháva,
Nalh vbogi zefar Franz.
O kak on v' grenkih fuſah plava;
Ne vidi fvojih fhanz.
Franzos mu je v' deshelo vderl,
Tam kole, rópa, shgê:
,Slovénez! kaj boſh dugo baral,
Gdé luknjo najſhel je?

Ne vésh, pri Tarvíſi bi ſtati
No ſhanze branit' mel?
,Si ti no tvoji plahi brati
Duſhnoſt ſtoriti htél?
Franzos, kres tri ſhíroke grabe
Na te gledézh, je ſtal:.
Preſtraſhen, kak pred ſavzom shabe,
,Si krizhal: Marſh! no ſhel.

,Slovénez! gdé je zhaſt ſhtimana
Od nalhíh ſtraſhov, gdé?
Nam ne je b'la v' erbíjo dana?
Jo mamo ſhe? O ne!
Pri Tarvíſi ſmo jo puſtíli,
Tam vujſhla nam je 's rók:
Tam, tam, o ſhpot! ſmo jo sgubíli
V' pobégi nalhíh nóg.

,Slovénzi! ſhkoda, da deshéla
Nam kruh no vino dá,
Zhi ne bo 's naf ſoldatov méla
Bol pridnih, kak nje ma.
Sa tote, da ſo prave babe.
Je dober kruh 's otrób!
Naj mlako píjejo, kak shabe,
Naj ſe jim nápné drób!

Propaganda ni bila omejena samo na domoljubne pesmi, ampak se je manifestirala še na druge načine. Navsezadnje je odraz povečanega pomena vojske v tem času novo oblikovani formular za prisego zvestobe, ki so jih morali izreči vsi naborniki okrožja in ki se glasé: »*Prisegamo pri vsemogočnem Bogu to nadvse veselo prisego, da bomo zvesti našemu Veličanstvu, najsvitilejšemu Vojvodi in Gospodu Francu Prvemu, Cesarju Avstrije, Kralju Madžarske, Bohemije, Galicije, Lodomerije, Hrvaške in Slavonije, Nadvojvodi na Avstrijskem, etc., in njegovim generalom ter vsem ostalim oblastnikom. Zavezujemo se, da bomo taiste spoštovali in ščitili, da bomo vselej sledili vsem njihovim ukazom in odredbam, da bomo zoper vsakoterega sovražnika ščitili cesarsko-kraljeve dežele njegovega visočanstva, naj pride dan ali noč, v bitkah in naskokih, v spopadih in kampanjah, kot ena sila, kadarkoli in kjerkoli, in da bomo vselej drzni in pogumni v našem početju. [Prisegamo], da naših zastav in standardov ne bomo nikoli zapustili in da se s sovragom ne bomo nikdar pogajali; da bomo vedno pripravljeni odriniti v boj ter da bomo zvesti našim hrabrim tovarišem. In [prisegamo], da bomo na takšen časten način tako živeli kot tudi umrli. Bog nam je priča. Amen.*«⁵¹

Posamični odseki obeh bataljonov so bili v času miru (tako rekoč leta 1808) nastanjeni v vsaki občini, ki so tudi skrbele za njihovo nastanitev, kar pomeni, da so morali (vsaj začasno) biti ti tudi v Šaleški dolini. Celjska bataljona se leta 1809, ko je ponovno prišlo do spopadov v sklopu obsežne vojne pete koalicije (1809), nista posebno obnesla. Po hitrem maršu preko Celovca do Rottenmanna na zgornjem Štajerskem sta morala spomladi zaradi odločujočih dogodkov drugod na bojišču kapitulirati. Po njuni kapitulaciji so ju morali na novo ustanoviti in

nekoliko nenavadno za ta čas. Bohoričica, ki je od 16. stoletja naprej zamenjala klasično latinico ter prevladovala na Slovenskem, se je ob koncu 18. stoletja v sklopu slovenske abecedne vojne morala kosati z dajničico in metelčico, dokler ni v sredini 19. stoletja vse tri pisave zamenjala poslovenjena gajica.

⁵¹ ZAC Okrožni urad Celje (1798–1850): 60/371. Prevod besedila (nemški original) je delo avtorja prispevka.

oborožiti, kar je seveda pomenilo, da so okrožje branili pretežno zeleni novinci.⁵²

Na tem mestu se pričinja zgodba odločilnih dogodkov, ki so za naslednja štiri leta (1809–1813) razcepili slovensko etnično ozemlje na dve enoti. Kajti vojno je pričela Avstrija, ki je želela zaradi francoskega bojevanja zoper španske gverile in britanski ekspedicijski korpus na Španskem v sklopu dolgo trajajoče peninsularne vojne⁵³ hitro nizati uspehe zoper maloštevilne francoske sile, a je doživela polom. Pruska odločitev, da se ne pridruži, je ohromila že tako ali tako demoralizirane avstrijske vrste. Po avstrijskem vpadu v francosko klientelno Bavarsko je Napoleon 17. aprila ponovno dospel v nemški prostor.⁵⁴

Ponovno je del francoske vojske, tokrat pod vodstvom generala Etienna Macdonalda, krenil preko Italije in do 4. junija 1809 dospel na kranjsko-štajersko mejo. Celjsko okrožje, ki je pred tem poslalo večidel svojega moštva na sever, je moralo opustiti obrambo strateško pomembnega trojanskega območja ter tamkajšnjega prelaza in odpoklicalo vse preostale vojake iz vseh občin v Celje, da bi poskusili braniti okrožno središče. Omembe vreden dogodek je manjša akcija poročnika cesarskih huzarjev Karla Luszinskega, ki je, ko je bila francoska vojska še v okolici Ljubljane in še ni prestopila kranjsko-štajerske deželne meje, začasno zaustavil francoski prodor, preden se je bil umaknil proti Teharjem.⁵⁵ V spomin na te dogodke je dal postaviti celo kapelico s križem in napisom: »*Qui confidit Deo, fortis est ut leo. – Zur Erinnerung an den 18. Juni 1809. Seiner Allmacht und Gnade geweiht. – v. Luszinsky Carl.*« (v prevodu: »*Kdor se zaupa Bogu, ima moč Leva. – V spomin na 18. Junij 1809. Posvečeno Njegovi vseмогоčnosti in milosti.* –

⁵² Orožen, *Celska kronika*, str. 186.

⁵³ Vojna na Iberskem polotoku v letih 1808–1814.

⁵⁴ Gubo, *Geschichte der Stadt Cilli vom Ursprung bis auf die Gegenwart*, str. 328–339.

⁵⁵ Orožen, *Zgodovina Celja in okolice: I. del; od začetka do leta 1848*, str. 663.

v. *Luszinsky Carl.*«).⁵⁶

A v luči večjih dogodkov je takšna, sicer hrabra akcija, ostala le piš v vetru. Bojna neizkušenos celjskih bataljonov je onemogočila enoti, da bi lahko postavila učinkovito obrambo, in celjsko kresijsko moštvo se je že v bojih z Macdonaldovo prednjo stražo razdrobilo. Macdonald se zaradi hitrega razvoja dogodkov na Avstrijskem ni smel dolgo muditi v Celju, a že 18. in 19. junija je dospela še večja francoska sila v okrožje, tokrat vojska generala Marmonta, ki je prikorakala iz Dalmacije. Marmont je nato, čakajoč na nadaljnje ukaze, prerazporedil svoje vojne sile v manjše, lažje obvladljive enote, ki so bile stacionirane v posameznih središčih kresije, sam pa je v Konjicah ustalil svoj generalštab. Del francoske vojske je še taisti dan ujela iz Maribora prihajajoča enota vojske (*IX. Armeekorps*) bana Gyulayja pod vodstvom Vinka Kneževiča. Ta je ravno pri Konjicah napadel Marmontovo manj številno vojstvo in jo v manjšem spopadu tudi premagal. Francoske sile so v tem spopadu utrpele okoli 100 zajetih vojakov, neznano število umrlih, nekaj vojakov, ki se je umaknilo v hribe, pa je v represalijah pobilo lokalno prebivalstvo. Marmont⁵⁷ je temu neuspehu navkljub nadaljeval svojo pot na sever in se mimo Vitanja umaknil proti Šoštanju, od koder je skozi Velenje krenil proti Slovenj Gradcu, od tam pa na Koroško.⁵⁸ Združene francoske sile Macdonalda in Marmonta so v nekaj dneh dosele v Gradec in po krajšem ter uspešnem obleganju mestnega gradu (*Schloßberg*) nanizale še eno zmaggo.⁵⁹

⁵⁶ Originalni napis je mogoče najti na posvečeni kapeli. O napisu piše: Orožen, *Celska kronika*, str. 187. Prevod besedila (nemški in latinski original) je delo avtorja prispevka. Podobno o tem tudi: Orožen, *Das Bisthum und die Diözese Lavant. III. Theil*, str. 107.

⁵⁷ O tem, ali so bile sile, ki so se pomikale preko Šoštanja in Velenja proti Koroški, zares sile pod direktnim poveljstvom samega Marmonta, je stvar konjunktura in ni bilo nikoli zares potrjeno. Pridobljeno: Čebul, Danilo, intervju z dné 2. 6. 2022.

⁵⁸ Hribernik, *Mesto Šoštanj: zgodovinski opis*, str. 28–29.

⁵⁹ Orožen, *Zgodovina Celja in okolice: I. del; od začetka do leta 1848*, str. 663–664.

Auguste Frédéric Louis Viesse de Marmont, francoski maršal, vojvoda Dubrovniški in prvi guverner ilirskih provinc, je 29. decembra 1805 po francoski zmagi v bitki pri Slavkovu došel na spodnjo Štajersko in se z generalštabom za nekaj dni nastanil v Celjskem okrožju, preko Šoštanja in Velenja pa je potoval junija leta 1809.

Vinko Knežević oziroma Vince Knezsevic de Szent-Ilona, hrvaški general v službi habsburške cesarske hiše, je konec junija 1809 v manjšem spopadu premagal francoske sile v bližini Konjic. Te so se pod generalom Marmontom umaknile preko Šoštanja in Velenja v Slovenj Gradec, od koder so krenile proti Koroški.

O sami francoski prisotnosti na Šaleškem je znanega malo. Pomanjkanje pisnega gradiva nas sili, da naše (že tako ali tako omejeno) védenje temelji pretežno na lokalnih legendah, ki se prenašajo pretežno z medijem veliko manj zanesljive narave: ustnih pripovedk in paberkov. Če upoštevamo te sicer manj zanesljive podatke, naj bi trajala francoska prisotnost na Šaleškem največ dva dni. Vojaki naj bi prespali v samem trgu Šoštanj in bližnjih krajih, lokalno prebivalstvo pa naj bi njihov prihod sprejelo z neodobravanjem. Med samim francoskim prihodom v trg naj bi šoštanski tržan (imenovan kot Šarmer ali pa kot Šramer) zaradi neznanega razloga ubil enega od francoskih vojakov. Po-

veljnik francoskih sil (ki naj bi bil po podatkih raznih ustnih legend ravno sam Marmont!)⁶⁰ naj bi zato celo odredil represalije in dal ustni ukaz o likvidaciji osmih ali devetih ljudi. Šoštanjčani naj bi se (če ponovno upoštevamo to ljudsko legendo) s francoskim poveljnikom izpogajali, da bodo sami ujeli tega bežečega moža in ga predali trdi roki pravice. Poveljnik francoskih enot naj bi se s to prošnjo strinjal in odredil, da je potrebno ubiti le tega nepridiprava namesto osmih oziroma devetih drugih ljudi. Možno je tudi, da je francoski oficir odredil usmrtitev desetih ljudi (kar je stalna praksa v vojni) za maščevanje življenja enega vojaka in da je bil ta Šarmer oziroma Šramer že od samega začetka del deseterice, ki naj bi bila ubita, a so se ostali tržani izpogajali, da so ostale izpustili. Po spominu domačinov sodeč naj bi še istega dne prišlo do usmrtitve tega moža (po izpričani legendi naj bi ga bili prisiljeni Šoštanjčani sami usmrtiti!). Ustni spomini nam govoré, da naj bi se Marmont skupaj s svojimi vojaki nato nastanil na šoštanjskem trgu in imel celo krajši govor z balkona ene od večjih trških hiš.⁶¹ Po tem dogodku naj bi francoske sile počasi začele svoj premik proti severovzhodu. Legende, povezane z vzhodnim delom doline in na možno nastanitev v Velenju, niso poznane. Po francoskem odhodu naj bi prebivalci Šoštanja postavili spomenik ali pa vsaj nekako obeležili tragičen dogodek. To naj bi bilo kar kmalu zatem odstranjeno iz dandanes nepoznanih razlogov.⁶²

O sicer zanimivem dogodku v Šoštanju med kratko francosko nastanitvijo na žalost ne priča noben pisni vir (niti nimamo podatka o grobu tega francoskega vojaka ali pa grobu tega domačina, kar bi bila nadvse zanimiva najdba) in tako je smiselno reči, da je del te zgodbe zagotovo fabrikacija, če že

⁶⁰ Zaleznik, Rajko, intervju z dné 08. 06. 2022.

⁶¹ Zaleznik, Rajko, intervju z dné 8. 6. 2022.

⁶² Čebul, Danilo, intervju z dné 2. 6. 2022. Usmrtitev Šoštanjčana Šarmerja naj bi bil dokaj odmeven dogodek, četudi natančnejših pisnih podatkov o tem nimamo. Je nekakšna mestna legenda, ki je krožila več desetletij in dolgo časa ostala v kolektivnem spominu Šoštanjčanov (recimo posebej Miloš Volk (roj. v začetku 20. stoletja) naj bi večkrat pripovedoval o tem dogodku).

drugo ne, pa vsaj pretiravanje. Tako je moč zatrdati, da pričajo posamični elementi te pripovedi (kot je recimo nejevolja meščanov ob vstopu Francozov v trg) o realnem stanju, ki se je lahko v dolini pripetilo med kratkotrajno francosko prisotnostjo. Žal pa o tem dogodku nekateri vidnejši pisci, ki so se že ukvarjali s tem obdobjem oziroma bi lahko ta dogodek vsaj omenili, ne pišejo. V Vošnjakovih *Spominih* ni nikakršne omembe usmrtilve tega moža.⁶³ Tudi Hribernik, ki je francoskim vojnarn dodal krajše (sicer na hitro spisano) podpoglavje v svoji knjigi, tega dogodka ne omenja.⁶⁴ Celo Orožen, ki v svoji obsežni monografiji našteva številne najpomembnejše (in tudi manj pomembne) dogodke, ki so se pripetili na Šaleškem v tem času, francoski dobi (kaj šele tejele prigodi, ki je po svoji naravi nekoliko senzacionalna) ne posveča nobenega navedka.⁶⁵

Podobno so tudi ostale kronike, mrliške, krstne in poročne knjige ter ostali kronistični zapisi o tem času nemi in ne dajejo nekih novih dognanj. Tako recimo šoštanjška župnijska kronika, ki sicer omenja izredne finančne izdatke leta 1805, nekega uboja oziroma eksekucije v letu 1809 sploh ne omenja. Tudi ostale kronike, tako župnijske kot nekoliko mlajše šolske, tega dogodka ne omenjajo.⁶⁶ Iz tega je smiselno zatrdati, da gre pri tej zgodbi pretežno za legendo, ki je morala nastati v teku generacij s pomočjo distorpcije, ki je tako vznemirljivo povezana z ustnim izročilom. A se, začuda, na tem mestu zgodba še ne konča povsem.

Ker je bila moja želja, da bi v tem članku res povzel vsa dogajanja v Šaleški dolini v času francoske dobe, sem se želel karseda dobro prepričati o možnosti obstoja te prigode. Zato je še posebej mrliška knjiga šoštanjške župnije za to dobo pomemben vir informacij oziroma je pomemben vir ravno zaradi manka informacij. Kajti v mrliški knjigi takšen slučaj smrti ni nikjer zabeležen. Pojavljajo se sicer nekatere nenavadnosti, ki pa

⁶³ Vošnjak, *Spomini*.

⁶⁴ Hribernik, *Mesto Šoštanj: Zgodovinski opis*, str. 28–29.

⁶⁵ Orožen, *Das Bisthum und die Diözese Lavant. V. Theil*.

⁶⁶ MV. Šoštanjška župnijska kronika.

kmalu ob natančni analizi dobijo nekakšno logično plat. V mrliški knjigi je za mesec januar 1809. leta namreč naveden samo en slučaj smrti, in sicer 18 let stare mladenke (*Jungfrau*), ki naj bi dne 7. junija umrla za boleznijo *Abzählung* (poimenovana tudi kot *Auszehrung* in *Schwindsucht*), se pravi zaradi izhiranosti, ki je spremljevalka številnih bolezni, in nato 9. junija pokopana z vsemi svetimi zakramenti. Za prejšnji mesec maj se navaja pet slučajev smrti, od tega ta 75 let stare Marie zaradi starosti in štirje slučajji smrti otrok do 4. leta starosti zaradi *Pocken*, se pravi črnih koz. Podobno nam podatki za julij ne razodevajo nič koristnega, kajti v tem mesecu beležimo tri slučaje smrti, in sicer smrt dveh starejših oseb (62 in 72 let) iz Topolšice in Lokovice, ter smrt 32-letnega Bartolomeja iz Šoštanja, edine osebe, ki bi za našo zgodbo lahko teoretično prišla v poštev. A Bartolomej je umrl zaradi »*Hektiks*. [okr. obl. zap. s slovn. nap.?]«, kar verjetno nakazuje smrt zaradi jetike oz. tuberkuloze. Vse te osebe naj bi umrle zaradi bolezni, kar mrliška knjiga izrecno navaja.⁶⁷

Potrebno pa je pojasniti še nekaj. Nekoliko nenavadno je, da se v juniju pojavlja samo en slučaj smrti. Človek bi v nekakšni zanesenosti lahko v takšnem primeru skorajda pomislil na kaj senzacionalnega, kot na idejo, da je bil ta uboj (umor?!) v uradnih kronikah celo prikrit! Res, na prvi pogled skorajda kaže tako, a postavimo zapis v obširnejši kontekst. Samo en slučaj smrti junija v vsej šoštanjski župniji se zdi pretirano nizek. A če pogledamo statistiko, vidimo, da preprosto rečeno ni tako. Logično je, da je mesec junij z vsem svojim soncem, lepim vremenom, toplino in obilico hrane čas, ko bo najmanj slučajev smrti. Za leto 1809 se tako navaja za januar 9 smrti, februarja 10, marca 14, aprila 9, maja 5, junija 1, julija 3, avgusta 20, septembra 7, oktobra 6, novembra 10 in decembra 8. Junij je zagotovo malo nenavaden s samo enim slučajem smrti, a spet ne toliko. Zanimiv je primerjalni pogled na smrtnost v juniju po letih. Ob pregledu smrti v junijih od leta 1802–1818 postane razvidno, da je izjemno nizko število smrtnih slučajev (v letih, ko ni

⁶⁷ Pregled maja in julija je bil potreben, ker sem se želel prepričati, da zaradi kakšnih datumskih oznak ni prišlo do zamika ali kakšne napake.

epidemij) pravilo in ne izjema (1802 (3), 1803 (1), 1804 (1), 1805 (4), 1806 (2), 1807 (10), 1808 (4), 1809 (1), 1810 (2), 1811 (5), 1812 (3), 1813 (2), 1814 (7), 1815 (4), 1816 (5), 1817 (5), 1818 (1)). Junij leta 1809 je tako resda podpovprečen, a imamo slučaje tudi drugih let (1803, 1804 in 1818) s samo eno smrtjo. Zanimiv je tudi vnos za september 1808, pri katerem je, četudi je v tem mesecu zaradi slabših razmer praviloma več smrti, naveden samo en slučaj. Tako vidimo, da statistično primerjalni podatki ne kažejo, da bi mrliška knjiga skrivala kakšne nevšečnosti in prikrivala tragične dogodke. Tako ne morem reči, da neobstoja vnosa dokončno in zagotovo potrjuje neobstoja dogodka, a z uporabo misli *ex principio calicem Russelli* lahko zatrdim, da je žoga na tekmečevi strani in da je sedaj pri tistih, ki bi radi potrdili takšen slučaj, dolžnost, da ga empirično tudi dokažejo.⁶⁸

Tudi prigoda, ki govori o Marmontovem govoru svojim vojakom in ostalim tržanom na trgu, ni potrjena. Seveda je možno, da je imel francoski poveljnik (pa naj bo to Marmont ali pa kateri drugi francoski oficir) res govor na šoštanjskem trgu, in če predpostavljamo, da drži tudi legenda o smrti francoskega vojaka, bi takšen govor navsezadnje imel tudi nekakšen smisel. Tudi prigoda desetih talcev je očitno navezava na dogodke leta 1941, po prvem partizanskem napadu na Šoštanj. Podobno zanimiv je odgovor na vprašanje legende, ki govor o postavitvi spomenika temu dogodku na tedanjem glavnem trgu. Podatkov o tem dogodku ni, a če predpostavljamo, da je pri prigradah francoskih vojakov na Šaleškem govora pretežno o legendah, ki so nastale desetletja po tem dogodku, si upam zatrditi, da vem, od kod izhaja legenda o postavitvi spomenika na trgu. V časopisu *Südsteirische Post* za 2. julij 1892 je namreč narejen vnos, ki se navezuje na praznovanje postavitve Marijinega stebra (14. junij taistega leta) v Šoštanju. Čisto na koncu samega sestavka je dopisano »*Die neue Statue, welche jedenfals als eine Zierde unseres Markplatzes bezeichnet werden muß, wurde aufgestellt an Stelle des alten, gemauerten und in letzter Zeit schon*

⁶⁸ Vsi statistični podatki zadnjih nekaj odstavkov so črpani iz mrliških knjig, ki jih hrani šoštanjška župnija.

sehr schadhaften Kreuzes.»⁶⁹ oziroma v slovenščini (avtorski prevod) »Nov kip, ki mora biti smatran kot znamenitost našega trga, je bil postavljen na mestu starega, kamenega in v zadnjem času že zelo dotrajanega križa.« Skoraj sem prepričan, da prispevek neznanega dopisnika govori o taistem križu, za katerega so posamični Šoštanjčani kasneje pričeli verjeti, da je spomenik namenjen dogodkom iz leta 1809. Če so se ostali elementi naše pripovedi zdaj dokazano distorbirali v tolikšnem obsegu, je tudi naveza na distorpcijo spomenika smiselna. Natančnejših zapisov o tem križu žal nimamo, a je smiselno reči, da je na tem mestu stalo (podobno kot kip Marije, ki ga je zamenjal) obeležje sakralne in ne vojaške narave. Ob pomanjkanju trdnejših dokazov sem osebno mnenja, da dokler se konkretni dokazi ne najdejo, je pri tem pretežno govora o *ex post facto* zgodovinopisju in da so to le ljudske legende, ne pa resni kronistični zapisi. Navsezadnje jih noben do sedaj najdeni pisni vir ne potrjuje! Tako je smiselno zatrditi, da vemo o kratki francoski prisotnosti na Šaleškem bore malo, za natančnejše in obsežnejše podatke pa se moramo nanašati pretežno na dogodke, ki so se pripetili po vsem okrožju.

Celjsko okrožje je kot pomembno prometno vozlišče utrpevalo med hitro francosko intervencijo mnogo tegob. Ne toliko zaradi bojev, prebivalstvo je bilo izmzgano pretežno zaradi francoskega plenjenja, po katerem sodeč naj bi francoske sile med drugim začasno tudi izgnale prebivalstvo iz svojih domačij in se v njih nastanile (to se je po taisti ustni legendi mogoče pripetilo v Šoštanju, morda celo Velenju). Celotno okrožje je utrpevalo škodo v višini 24.079 goldinarjev. Samó mesto Celje je moralo plačati izredno prisilno dajatev (*Zwangsanleihen*) v višini 19.700 goldinarjev, celotno okrožje pa 400.000, kasneje pa k temu še dodatnih 696.000 goldinarjev.⁷⁰ Tem izrednim izdatkom je sledila še uradna zahteva z dvora Napoleona, ki je za celotno deželo Štajersko odredil izplačilo 44.880.000 cesarskih

⁶⁹ *Südsteirische Post*, 2. julij 1892, str. 3.

⁷⁰ ZAC Okrožni urad Celje (1798–1850): 51/86. Za primerjavo je moralo mariborsko okrožje vsega skupaj plačati 1.046.000 goldinarjev vojne kontribucije, od tega 30.000 goldinarjev v kovancih in 55.000 v bankovcih.

frankov v denarju ali naturalnih dajatvah.⁷¹ Celjsko okrožje je sicer napravilo uradno pritožbeno listino in določila komisijo, ki bi nasprotovala prekomernim zahtevam, a ta je bila v svojih stremenjih neuspešna. O težavnosti takratne situacije nam poroča poročilo okrožnega direktorja (*Kreishauptmann*) Franza Janitscha z dne 13. septembra, v katerem pravi, da »... kmet ni zmožen ničesar plačati, si ne da ničesar podučiti in gleda na nastalo situacijo z neodobravajočo nerazumnostjo, /.../.«⁷² Francoska okupacija na spodnjem Štajerskem se je končala z umikom na Kranjsko 2. novembra 1809 in do 2. decembra je še zadnja francoska enota, natančneje 7. dragonski regiment, krenila proti Kranjski.⁷³

Zanimiva ostalina francoske prisotnosti je oznanilna tiškovina, natisnjena v Celju in mišljena ter tudi distribuirana v celotnem celjskem okrožju. V tem oznanilnem letaku divizijskega generala Grenierja (*«Le general de division Grenier»*) o zahtevah po dajatvah, so zapisane zahteve francoske vojske glede nastanitve svojih sil. V dnevnem redu (*«Ordre du jour»* oziroma *«Tags-Befehl»*) so izpisane tri najpomembnejše zahteve (artikli oziroma členi) francoskih okupacijskih sil o pridatkih, naturalijah, nastanitvi in skrbi za oficirje in vojake.⁷⁴ Treba je reči, če upoštevamo nekatere druge vire in pisanje, ki pričajo o francoski okupaciji (recimo Orožnova *Celska kronika*), postane razvidno, da se francoske sile niso vedno držale svojih odločb. Plenjenje je bilo pogosto, posebej veliko škode pa je utrpelo osrednje območje okoli Celja. Četudi obširnejših opisov ali kate-

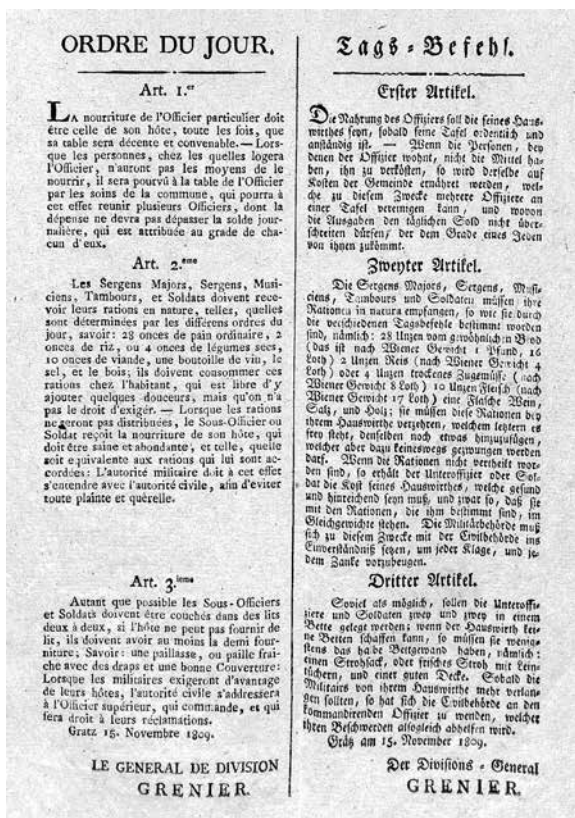
⁷¹ Gubo, *Geschichte der Stadt Cilli vom Ursprung bis auf die Gegenwart*, str. 328–339.

⁷² ZAC Okrožni urad Celje (1798–1850): poročilo Kreishauptmanna Franza Janitscha z dne 13. september; tekst v originalu je moč najti tudi v Gubo, *Geschichte der Stadt Cilli vom Ursprung bis auf die Gegenwart*, str. 340. Prevod teksta (nemški original) je delo avtorja prispevka.

⁷³ Gubo, *Geschichte der Stadt Cilli vom Ursprung bis auf die Gegenwart*, str. 340.

⁷⁴ ZAC Okrožni urad Celje (1798–1850): Oznanilo generala divizije Grenierja o zahtevah po dajatvah. ZAC, Okrožni urad Celje (1798–1850), Arhivska škatla 51.

rihkoli dokazov za plenjenje na Šaleškem nimamo, pa je znano, da so zaradi centralistične organizacije okrožja, če že drugo ne, zagotovo morali vsi predeli pomagati pri poravnavi stroškov in nastale škode.⁷⁵

Oznanilo generala divizije Grenierja o zahtevi po dajatvah in nastanitvi, izdani za celjsko okrožje.

⁷⁵ Glej recimo posamične vnose, ki govorijo o okupaciji in nastanitvi v delu Orožen, *Celska kronika*, str. 181–186. Podobno se tudi poroča za mariborsko okrožje, kjer je bilo med 27. in 29. majem 1809 nastanjenih okoli 15.000 Francozov, ki naj bi Mariborčanom pobrali vso klavno in prevžno živino.

Razglas je zapisan tako v nemškem kot francoskem jeziku, za lažjo preglednost pa na tem mestu prilagam še (avtorski) slovenski prevod:⁷⁶ »Dnevni red. / Prvi člen: Prehrano oficirjev morajo priskrbeti hišni gospodarji, kolikor so njihove hiše urejene in dostojne. Če osebe, pri katerih so nastanjeni oficirji, nimajo zmožnosti preskrbe, bo stroške morala pokriti občina, ki lahko za ta namen zbere več častnikov za eno mizo [se pravi pod eno streho] in katerih stroški ne bodo presegali dnevnih mer dovoljene plače, ki pripada stopnji vsakega od njih. / Drugi člen: Višji in nižji oficirji, godbeniki, bobnarji in vojaki morajo prejeti svoje obroke v naturalijah,⁷⁷ kakor jih določa dnevni red: 28 unč⁷⁸ navadnega kruha (to je po dunajski meri⁷⁹ 1 funt⁸⁰ in 16 lotov⁸¹), 2 unči riža (po dunajski meri 4 loti) ali 4 unče suhih pridatkov (po dunajski meri 8 lotov), 10 unč mesa (po dunajski meri 17 lotov), ena steklenica vina, sol in les; te obroke morajo porabiti pri svojem hišnem gospodarju, ki jim lahko kaj doda, vendar ga nikakor ne smejo v to prisiliti. Če obroki niso razdeljeni, prejme narednik ali vojak najemodajalčev denar, ki mora biti zadosten ter dan na tak način, da je v ravnotežju z obroki, ki so mu

⁷⁶ Originalni osnutek je moč najti v ZAC Okrožni urad Celje (1798–1850): 51/82a Nastanitev in preskrba francoske vojske (1809–1810). Isto je zapisano tudi v: ZAC Okrožni urad Celje (1798–1850): 51/82b. *Geld Rechnung über die sämmtlichen Empfänge und Ausgaben dey dem Filial-Magazine R.*, posebno pomembni so členi 4–6.

⁷⁷ Se pravi, da niso smeli prejeti denarja, s katerim bi si lahko kupili hrano, temveč so morali prejeti kar hrano samo.

⁷⁸ Unča je enota za maso, enaka 28,35 g.

⁷⁹ Preden je prišlo do poenotenja merskih sistemov, je imela vsaka država, dežela ali pa regija svoje mere (recimo dunajska mera (Wiener Gewicht), nemška mera (Deutsche/Teusche Währung), beneška mera itd.).

⁸⁰ Funt (kratica lb) je merska enota za maso, ki se dandanes uporablja pretežno v anglosaškem oziroma v imperialnem sistemu enot. Funt se deli na 16 unč in tehta 0,453 kilograma (1 funt je enak 0,45 kg oziroma 1 kg sta 2,21 funta).

⁸¹ Lot je stara merska enota, ki se je v mnogih evropskih državah uporabljala od srednjega veka do začetka 20. stoletja. Najpogosteje je bila opredeljena kot 1/30 ali 1/32 funta (ali natančneje, kakršne koli masne vrednosti je imel en lokalni funt takrat). Zabeležene vrednosti se gibljejo od približno 10 do 50 gramov, a po konsenzu naj bi največkrat obveljala vrednost 17,5 grama.

bili dodeljeni. Za ta namen se morajo vojaške oblasti dogovoriti s civilnimi, da se preprečijo kakršnekoli pritožbe in prepiri. / Tretji člen: Kolikor je mogoče, naj bodo podčastniki in častniki nameščeni po dva in dva v postelji; če hišni gospodarji nimajo postelje, morajo imeti vsaj polovico posteljnine, in sicer: slamnato vzmetnico ali svežo slamo s platnenimi pokrivali in dobro odejo. Takoj ko bi vojska zahtevala več od svojega najemodajalca, se mora civilna oblast obrniti na poveljnika, ki bo nemudoma odpravil vaše pritožbe. / Gradec, 15. novembra 1809. / Divizijski general Grenier.«

Lahko si predstavljamo, da je retrogradno odgovarjalo celotno okrožje za nastanitvene izdatke, kar pomeni, da četudi ni trdnejših in pisnih dokazov o nastanitvi francoskih vojakov na Šaleškem (razen ustnih legend!), je morala tudi ta dolina nekako (ali drugače) priskrbeti del financ za okrožno blagajno. Če že drugo ne in če legenda o eno- ali dvodnevnem francoskem postanku v Šaleški dolini ne drži, je pomagala s povišanimi in izrednimi davki.

Avstrijski neuspehi v bitki pri Wagramu ter neuspešna invazija v francoske klientelne države Bavorske, Poljske ter Saške sta prisilili Habsburžane, da so ponovno sedli z Napoleonom za pogajalsko mizo. Tokrat so bili mirovni pogoji veliko bolj trpki za Avstrijo, ki je s schönbrunskim mirom izgubila kar petino celotne populacije in morala predati Salzburg Bavarski, dele Bohemije (se pravi zgodovinske dežele zahodne Češke) Saški, zahodno Galicijo klientelni Poljski, vzhodno Galicijo Rusiji.⁸² A verjetno je bila najhujša med vsemi ravno izguba dela slovenskega etničnega ozemlja, ko je Napoleon odredil ustanovitev Ilirskih provinc na območjih zahodne Koroške, celotne Kranjske, civilne Hrvaške (to je pas od Karlovca do Reke), Vojne krajine (pas Hrvaške okoli Senja), celotne Istre s Trstom, celotne Dalmacije in Raguške (Dubrovnika).⁸³ Pod Augustom

⁸² Podelitev Galicije Rusiji odraža Napoleonovo željo v času pred kampanjo 1812, da bi Rusijo dovolj obdaril, da bi se pridružila oziroma da bi vsaj spoštovala kontinentalno zaporo.

⁸³ Napoléon (podpisnik) (1811). Decret sur l'organisation de l'Illyrie.

de Marmontom kot prvem *gouverneur général* je zahodna polovica Slovenije postala pravnomočno integralni del Francije, vzhodna polovica s Štajersko na čelu pa obmejno območje sedaj nekoliko skrčenega avstrijskega cesarstva. Naslednja štiri leta je celjsko okrožje uživalo v občutnem miru, ki je sledil pokoritvi Avstrije. In res, naslednjič, da je čez ozemlje okrožja marširala katerakoli vojska, je bilo šele leta 1813 in nato pomladi 1814, ko so se po bitki narodov pri Leipzigu (*Völkerschlacht*) v Italijo preko Slovenj Gradca proti Kranjski vračale nekoč Napoleonu, sedaj pa proti francoski aliansi pridružene neapeljske sile kralja Murata.⁸⁴

Zahodno in vzhodno slovensko ozemlje sta tako v štirih letih, ki so sledila nastanku Ilirskih provinc, ubrala diametralno nasprotno vlogo in stadij biti. Medtem ko je na Štajerskem prišlo do še povečanega ohranjanja »starega« v imenu ohranjanja javnega reda in miru, so bili Slovenci onkraj Save deležni drugačnega postopanja, ki je spremenil vsakdan, četudi se je tudi v revolucionarnih provincah lahko pripetil slučaj ohranjanja delov stare ureditve (kot je na primer delno ohranjanje tlake in nekaterih starejših obveznosti, katerih razglasni dokument se je našel v celjskem okrožju in ga je danes moč najti v arhivu v Celju).⁸⁵

Za čas Ilirskih provinc je deželna oblast na Štajerskem odredila dokaj militantno držo in stanja premirja ni smatrala kot čas miru. Po vsem okraju so tako pričeli z gonjo tako proti pravi kot navideznim državnim sovražnikom in osebam, ki so kolaborirale s francosko vojsko v času vojne 1809 ali pa prevzele kakršnokoli vidnejšo mesto v upravi ali pa v sklopu kulturnega udejstvovanja v Ilirskih provincah.⁸⁶ V času pred nastankom vseprisotnega državnega aparata, kakršnega smo navsezadnje navajeni dandanes, je bila gonja precej manj obsežna, kot bi

⁸⁴ Gubo, *Geschichte der Stadt Cilli vom Ursprung bis auf die Gegenwart*, str. 342–343. Podobno o tem tudi Orožen, *Celska kronika*, str. 190.

⁸⁵ ZAC Okrožni urad Celje (1798–1850): Napoleon zesar Franzoski, Kral Italije, Varh Rajnske Svese, Srednih Shvajshke Svese i.t.d. Mi General gouverneur Ilirskih desheleh ...

⁸⁶ Zajc-Cizelj, »Seznam oseb, osumljenih sodelovanja s Francozi iz l. 1810.«

človek na prvi mah pričakoval. So pa okrožne oblasti v letih 1809–1813 izdale na ducate tiralic z opisi oseb, ki naj bi bile osumljene sodelovanja s Francozi. Vse več članov plemstva, inteligence in duhovnikov so pripisali vedno obširnejšemu seznamu »nezaželenih«, opisne tiralice pa je celjsko okrožje natisnilo v velikih številkah in distribuiralo v skorajda vse kraje kresije (v mesta in (municipialne) trge zagotovo).

Ker je tiralic v zgodovinskem arhivu v Celju kar nekaj,⁸⁷ bi na tem mestu za ilustracijo rad prikazal le eno, ki mi je bila še posebej zanimiva. Je namreč tiralica za Juda Michaela Ebsteina, ki naj bi v času vojne 1809 sodeloval s Francozi. Opis je zanimiv pretežno v tem, da je to eden prvih pisnih dokumentov, ki potrjujejo vsaj manjšo ter začasno prisotnost Judov na Štajerskem po njihovem izgonu leta 1496. Iz te tiralice je moč razbrati, kako so se zaradi burnih sprememb, ki so jih s seboj prinesla leta revolucije in vojne, spremenile nekatere konvencije, ki so bile pred tem nesporne. Če je bilo pred letom 1789 nepredstavljivo, da bi katerikoli Jud sploh lahko došel na spodnjo Štajersko, tako rekoč osrčje notranjeavstrijskih dežel, ki so z letoma 1496 (Štajerska in Koroška) in 1515 (Kranjska) odredile popoln izgon celotne judovske skupnosti, so napoleonske vojne temu naredile konec.⁸⁸ V Ilirskih provincah je bila na osnovi *Code civil* oziroma *Code Napoleon* iz leta 1804 Judom omogočena ne le nastanitev, temveč tudi naselitev in enakopravnost. Lahko si predstavljamo, kakšen šok je morala predstavljati možnost judovske naselitve za prebivalstvo, ki je več generacij živelo brez kakršnegakoli judovskega stika in ki je kljub judovski neprisotnosti praviloma kazalo antisemitske misli.

Za lažjo predstavbo prilagam poleg samega dokumenta še avtorski prevod tiralice:⁸⁹ »*Exhib. Nro. 5113: Cirkular / Vsem*

⁸⁷ ZAC Okrožni urad Celje (1798–1850): Arhivska škatla 72.

⁸⁸ Za več o izgonu Judov na Slovenskem v letih 1496 in 1515 glej: Štih in Simoniti, *Na stičišču svetov*.

⁸⁹ ZAC Okrožni urad Celje (1798–1850): Tiralica okrožnega urada Celje napram judu Michaelu Ebsteinu. ZAC, Okrožni urad Celje (1798–1850), Arhivska škatla 72. Prevod teksta (nemški original) je, tako kot vsi ostali, delo avtorja prispevka. Posamične tiralice je moč najti še v ZAC Okrožni

okrožnim komisariatom / V dopisu sledi visoki gubernijski predsedniški ukaz, datiran dne 6. t. m. Ta okrajni urad je prejel opis Juda Michaela Ebsteina, ki se je med zadnjo vojno uveljavil kot zaupnik in tajni sovražnikov agent, tako da, če se ponovno pojavi na cesarsko-kraljevem ozemlju, bo obravnavan po obstoječi zakonodaji. / c. k. Okrožno glavarstvo v Celju, 24. avgust 1810. / Franz Freyherr von Juritsch, c. k. računski in blagajniški uradnik, gubernijski sodni in okrožni sodnik. /.../ Opis osebe: Jud Michael Epstein iz Bruchsala.⁹⁰ Star je nekje med 23 in 24 let, rojen v Bruchsalu, sin rabina taistega mesta, samski, judovski študent, velik nekaj manj kot 5 čevljev,⁹¹ bolj suh kot povprečen mož. Ima okrogel, gladek in precej poln rjavkast obraz, nekoliko topi nos, pričesko stila alatit s kabadujem⁹² črnega odtenka, nato rjave obrvi ter kozjo bradico taiste barve kot ta pričeske. / Ko se je omenjeni Jud nahajal v času premirja v p. l. na našem ozemlju, je nosil okrogel klobuk z zeleno prevleko, črno ovratno bandano, olivno rjav plašč, bel telovnik stila Gileé,⁹³ dolge

urad Celje (1798–1850): 72/493 (Organiziranje specialne policije v celjskem okrožju) in 83/598 (Deželna meja med Štajersko in Ilirijo (1812–1833), nato 72/475, 72/474, in še nekatere druge arhivske škatle

⁹⁰ Bruchsal je mesto v nemški zvezni državi Baden-Württemberg.

⁹¹ Omeniti velja, da je s tem mišljen dunajski čevelj ali kar čevelj, ki je bil enak 12 dunajskim palcem (avstrijskim colam) oziroma 0,316 m, kar pomeni, da je bil naš judovski študent visok okoli 158 cm.

⁹² Alatitus (alatit) s kabadujem (v orig. tekstu »*alatitus mit Kabadu*«) oziroma v francoskem izvirniku Coiffure à la Titus (»*pričeska Tita*«) je bil slog pričeske, priljubljen tako med ženskami kot tudi moškimi v času francoske revolucije in napoleonskega obdobja. Imenovana je po Titu Juniju Brutu, sinu prvega rimskega republikanskega konzula. Pričesko je populariziral francoski (posebej pariški) teater, ki je v svojih uprizorjenih komedijah uprizarjal Bruta s kratko, nekoliko neurejeno in »papagajsko« pričesko. Druga teorija pa pravi, da izhaja Coiffure à la Titus iz obdobja terorja, ko so žrtve ob »petju« giljotine izgubile svoje dolge lasje. Ljudje, ki se niso strinjali z režimom jakobincev, naj bi si zato skrajšali pričeske in jih pustili neurejene v znak solidarnosti z žrtvami.

⁹³ Gileé telovniki so bili modni hit v času francoske revolucije in Napoleonovih vojn. V nasprotju s predrevolucionarnimi telovniki so bili ti nekoliko krajši. Sprva so bili namenjeni vojakom, saj so jim krajši telovniki omogočali lažjo gibljivost, a zaradi militaristične drže cesarstva so se Gileé telovniki kmalu prijeli med civilnim prebivalstvom. Iz teh so se razvili telovniki, ki so še dandanes standard pri moških trodelnih oblekah.

modre pumparice in škornje iz telečje kože brez špice.⁹⁴ Govori le nemško in judovsko⁹⁵ in je k nam prišel iz Namiesta.»⁹⁶

Celjsko okrožje je odigralo pomembno vlogo tudi v zaključni fazi Ilirije in njenega obstoja. Ob nastopu vojne šeste koalicije so avstrijske sile nameravale napasti Ilirske province iz dveh smeri, in sicer preko Zagreba, od koder bi krenil večji del vojsstva, ter preko Koroške in spodnje Štajerske, od koder naj bi pod poveljstvom višjega oficirja Hillerja preko Celovca in Beljaka sprva pregnali Francoze s Koroškega. Ta napad se je pričel 28. avgusta, toda ne z avstrijske strani, marveč od Francozov, ki so napadli in skorajda prečkali most pri Beljaku, ki so ga morale avstrijske čete zažgati.⁹⁷ Zaradi slabih razmer na njihovi strani ter zaradi avstrijske numerične prednosti (Hiller je v tem času zbral kar 35.000 vojakov in 120 topov) so morale francoske čete zapustiti Koroško in so krenile proti Kranjski. Ko so še enote druge avstrijske armade pod generalom Radivojevićem pričele napadati preko Zagreba onkraj Save, je bila francoska stran prisiljena v urejen, a dokaj hiter umik. 8. septembra 1813 je v celjsko okrožje dospel general Felseis, ki je od tam želel prodirati proti Kamniku. S tem, ko so vse tri armadne skupine pričele svojo ofenzivo, je francoska stran hitro pričela propadati. General Bellotti se je s svojo skorajda docela uničeno brigado moral predati, s čimer se je pot čez celotno Savo lahko odprla. Do 29. septembra je po več manjših spopadih padla Ljubljana, do 5. oktobra so avstrijske čete prispele do Trbiža, temu pa je sledila še poslednja faza kampanje, kratkoročno obleganje Trsta. Tritedensko upiranje 800 mož francoske garnizije se je končalo

⁹⁴ V 18. stoletju je bilo značilno, da so tudi moški velikokrat nosili čevlje »na špico« oziroma čevlje z višjo peto, kakor smo jo dandanes navajeni pri moških obuvalih.

⁹⁵ Star izraz, ki označuje jidiš, se pravi govorico aškenaških judov, tj. tistih judovskih skupnosti, ki so se v srednjem veku naselile na območju zahodne, centralne in vzhodne Evrope in razvile kulturo, ločeno od ostale judovske skupnosti v Izraelu ter na Iberskem polotoku.

⁹⁶ Náměšť nad Oslavou je trg v okraju Třebíč ob reki Oslava na Češkem.

⁹⁷ Hubad, Črtice iz francoskih bojev na Koroškem leta 1813, I. Kako so delali Avstrijci leta 1813. mostove pri Rožeku in Humbergu čez Dravo.

28. oktobra, ko se je še tržaški kaštel dokončno predal.⁹⁸

Toda kaj so si o vsem tem mislili na Šaleškem? Rečemo lahko, da izpiski iz župnijskih kronik ne potrjujejo ideje, da so bili Francozi v očeh Slovencev čislani, marveč nakazujejo ravno obratno (kolikor lahko v svojem omejenem obsegu). Vesti o propadu tega eksperimenta, ki ga je predstavljalo prvo cesarstvo, so sprejeli z navdušenjem (*a to misel imejmo v glavi le pogojno!*). Sicer resda nimamo primerov slavnih maš, kot je bila to navada v Ljubljani in ostalih večjih mestih, ki so po propadu Ilirskih provinc ponovno prešla pod oblast Avstrije (v primeru Šaleške doline to navsezadnje niti ni bilo potrebno), a vendarle se nam je do današnjega dne ohranil en zanimiv indic o tem, kako so na Šaleškem videli Francoze. Tega najdemo v župnijski kroniki Vinske Gore, v katero je takratni župnik (kronika je bila zapisana več let po koncu spopadov) zapisal svoje misli in misli faranov ob odločujočih dogodkih leta 1814, ko je Napoleon zapustil prostor svojega prvega izgnanstva na Elbi in pričel s *Cent-Jours*, stodnevno ponovno vladavino, ki se je naposled končala z Waterloojem.

Za leto 1815 (zapis je bil narejen zagotovo z vsaj nekajletno, če že ne nekajdesetletno zakasnitvijo!) je namreč v župnijski kroniki Vinske Gore narejen naslednji zapis: »*Kako nekteri časniki po vetru plejši obračajo, se pač skor nikoli nič očitniši ni vidilo: kakor mesca Sušca*⁹⁹ *leta 1815 v »Monifearu« ko je cesar Napoleon vračal iz Elbe. / 1. Sušca: Peklenšček se je vzdignil iz svojiga peregnanstva; všel je iz Elbe. / 2. Sušca: Korzikorski volkodlak je stopil pri Golje-Juana na kopno. / 3. Sušca: Tiger se je pokazal z Gapu, vojska je na nogah od vseh strani proti njemu. Misli menda kakor kak potepuh klatiti se okoli po planinah, niti ne more po nobeni ceni. / 4. Sušca: Berdavo je prišel v Grenoble, ne vi še kot kakšen izdajstva. / 5. Sušca: Tiran se je*

⁹⁸ *Napoleon in Ilirija*, str. 27–34. Za obsežnejši pregled glej: Tancik, »Ob 150-letnici vojnih operacij 1813–1814 v mejah Ilirskih provinc,« (1963), str. 185–192 in Tancik, »Ob 150-letnici vojnih operacij 1813–1814 v mejah Ilirskih provinc,« (1964), str. 37–48.

⁹⁹ Staro ime za marec.

*deržal nekaj časa v Lionu, strah je presunil ljudi, ko so ga zagledali. / 6. Sušca: Usurpator se je podstopil do 60 milj približati se Pariza. / 7. Sušca: Bonaparte se približuje z hitrim korakom; alj v slobno mesto ne bo nikdar prišel. / 8. Sušca: Napoleon bo prišel jutri Pariza pod zidovje. / 9. Sušca: Car Napoleon je prišel v Fontainebleau.*¹⁰⁰«¹⁰¹

Kaj naj ta zapis sedaj pove? Četudi ga moramo vzeti *cum grano salis*, kajti duhovniki so v času 19. stoletja mnogokrat prevzeli vlogo nekakšnih državnih propagandistov, nam ta (retrogradno narejen) opis vendarle razodeva, da je šaleško prebivalstvo, oziroma vsaj en del, gledalo na Francoze in še posebej na Napoleona z več kot očitno mero neodobravanja. Pomnimo; ta zapis je bil narejen ne le za v knjigo, temveč za vse v župniji, in smiselno je zatrditi, da so bile (vsaj do neke mere) njihove misli tudi upoštevane (ali pa morda deformirane?!). Besede, kot so »peklenšček«, »korzikorski volkodlak«, »tiger«, »tiran« in »usurpator vendarle odražajo odkrito sovraštvo do simbola, ki ga je Napoleon predstavljal. Celó zapis »nekeri časniki«, na prvi pogled stvarno nevtralen opis Napoleona, postane žaljiv, če upoštevamo, da je takšen naziv vendarle služil za delegitimacijo Napoleona, s tem ko je bil s cesarskega delegiran v nižji vojaški stan!

Že v prvem odseku tega prispevka sem želel prikazati, da se želje med tem, kaj si mi dandanes želimo, da bi Francozi bili postorili za nas, ter kako so naši predniki nanje gledali, in stvarnost dogodkov, ki so se zares pripetili, nikakor ne skladajo. Nekoliko neumno bi bilo zatrditi, da so bile misli vseh ljudi v Šaleški dolini do misli francoske revolucije in Napoleona odklonilne, niti nam boren izbor ohranjene literature (ki so jo desetletja po dogodkih samih pisali pretežno proavstrijski duhovniki!) tega ne dovoljuje. So pa odklonilnost, ki jo razodeva zgornja navedba, in manifestacije po vsem Slovenskem odraz, da je misel francoske dobe kot čas narodne osvoboditve napačna ali pa vsaj več kot očitno pretirana. V tem oziru nam lahko takšen zapis iz

¹⁰⁰ Palača v istoimenskem pariškem predmestju.

¹⁰¹ *MV*. Župnijska kronika Vinska gora, str. 154.

naše dokaj zakotne dolince služi kot vir za razumevanje miselnosti proti Francozom na Slovenskem v času provinc in njihove ponovne priključitve v Avstrijo. Če pa že to ne, pa služi vsaj kot pokazatelj, da je bilo slovensko razumevanje Francozov pred vzponom nemško-slovenske nesloge pretežno negativno in da je šele zavoljo fingirajoče prikladnosti desetletja kasneje pridobilo karseda pozitivno noto.¹⁰²

Kar presega vojni vik in krik: ekonomske, demografske, gospodarske in ostale posledice francoskih vojn na Šaleškem

Je pa nekoliko nesmiselno, da bi se omejila naša pripoved izključno na vojaške tegobe, ki so pestile celjsko okrožje in Šaleško dolino v tem času. Z vojno viхро so vedno povezane številne med seboj prepletajoče se spremembe v družbi, finančah, upravi, gospodarstvu in mentaliteti.

Potrebno je omeniti, da je zaradi izrednih davkov in zahtev države, ki so zaradi svoje pogostosti na trenutke skorajda lahko smatrane za redne, posledic francoskih vdorov ter še posebej zaradi okupacije ter odškodnine, ki jo je dežela Štajerska morala poravnati po dogodkih v letih 1805 in 1809, tudi v letih 1812–1813 prebivalstvo doživelo denarni polom. To se najlepše odraža v povečanih izrednih dajatvah, kot je recimo odredba, da so morale posamične cerkve na Šaleškem dati kresijskim obla-

¹⁰² Sam zapis je zanimiv v več ozirih. Kajti skoro prepričan sem, da se gre na tem mestu za prevod 1841. leta nastale satire Aleksandra Dumasa. Ta je ob dvajseti obletnici Napoleonove smrti namreč zbral časopisne naslove, ki so nastali v času, ko se je Napoleon vračal iz Elbe v Pariz (1814). Sprva so naslovi državnih časopisov delovali omalovažujoče, saj je bil Napoleon tačas še vedno smatran kot državni sovražnik, a ob prihodu v Pariz in ponovnem prevzemu oblasti so časopisi hitro spremenili ton in stil nagovora. Naš duhovnik je moral ta zapis ali prevesti ali pa, in ta možnost je verjetnejša, ga je dobil prevedenega. Tako je Dumasov sicer ironični opis Napoleonove poti proti Parizu v prizmi tedanje periodike po vnosu v cerkveno kroniko sodeč mišljen resno. Duhovnik ni videl ironičnega podtona in je celotni zapis razumel dobesedno. In kot takšnega ga je predal naprej svojim faranom in kot takšnega so ga taisti farani tudi sprejeli.

stem svoje srebro.¹⁰³ To srebro je nato potovalo v Gradec, kjer so ga pretopili. Navajam primer iz Šoštanjske župnijske kronike, ki pravi, da so morali v sklopu cerkve sv. Mihaela predati za okoli 48,40 goldinarjev srebra, v sklopu cerkve sv. Hermagorja in vseh podružnic pa kar 188,28 goldinarjev.¹⁰⁴ Podobna zgodba se ponovi v župnijski kroniki za Zavodnje, v kateri se omenja, da je bilo marca 1810 srebro prepeljano sprva v Šoštanj, od koder je bilo preposlano v Gradec, isto pripoveduje tudi kronika župnije v Vinski Gori.¹⁰⁵ Zanimiva je tudi opazka iz taiste zavodnjske kronike, v kateri piše, da so kljub tegobah vojnih let prebivalci župnije uspeli v letih 1810–1813 zgraditi novo cerkev. To odraža, da se vsaj v prvih letih po formaciji Ilirskih provinc stanje ni takoj poslabšalo niti ni prebivalstvo doživelo abruptnega denarnega poloma, temveč da je bil to daljnoročni proces, ki se je v najhujši obliki kazal šele v drugi polovici tistega desetletja.¹⁰⁶

Ne le lokalni organi, tudi širša oblast ni bila zmožna vrniti vseh dolgov.¹⁰⁷ S tem denarnim polomom je namreč povezana obsežna gospodarska stagnacija. Neugodna meja, ki je ločila Napoleonovo Ilirijo od Štajerske v letih 1809–1813, je prekinila gospodarsko-trgovske vezi. Celje, ki je služilo že v času pred izgradnjo južne železnice kot pomembno prometno vozlišče med Trstom in avstrijskimi osrednjimi pokrajinami, ter navsezadnje tudi Šaleška dolina, ki je služila kot pomembna vez trgovine z vzhodno Koroško, je občutila manko zaradi ustvarjene meje na Savi. Avstrijska cesarska komorna vlada se je namreč znašla v

¹⁰³ Glej recimo *MV*. Šoštanjska župnijska kronika, str. 391.

¹⁰⁴ *MV*. Šoštanjska župnijska kronika, str. 391. Podatki so glede na posamično kroniko različni. Tako nekatere kronike tega dogodka sploh ne omenjajo, kar nam na žalost onemogoča natančnejšo analizo.

¹⁰⁵ *MV*. Župnijska kronika Vinska gora, str. 153.

¹⁰⁶ *MV*. Župnijska kronika Zavodnje, str. 10.

¹⁰⁷ ZAC Okrožni urad Celje (1798–1850): 52/89 Neporavnane deželne terjatve celjskega okrožja (1818). Glej listino za obdobje 1813–1815. Samo za leto 1813 je imelo celjsko okrožje dolg v vrednosti več tisoč goldinarjev. Tudi v ZAC Okrožni urad Celje (1798–1850): 52/88 Vojaški dolgov, ki izhajajo iz zadnjega vojnega obdobja, govoré o sumi 24.212 goldinarjev dolgov celjskega okrožja v letu 1815.

finančni stagnaciji, ko je izgubila strateško pomembna obmorska območja. Država je bila prisiljena uvesti politiko zategnjenih pasov in zavoljo ohranjanja konstantne preskrbe preostalih dežel uvedla visoke carinske postavke za izvoz v Ilirske province.¹⁰⁸ Sprva so ti odloki prizadeli kmete tostran, se pravi na štajerskem predelu Save, ki so do tedaj izvažali vino in žito na Kranjsko in Tržaško. Unejski Slovenci na Kranjskem so manko občutili nekoliko zakasnjeno. Komorna vlada je celo spraševala posamezna okrožna glavarstva glede mnenja, kako zadevo rešiti, a v vseh štirih letih ni bila zmožna uvesti enotne politike in enotnega pristopa do vprašanja, ki je z vsakim dnem postajalo bolj pereče.¹⁰⁹

Po vsem Celjskem je tako propadlo do tedaj donosno prevoznništvo na velikih in srednje velikih komercialnih cestah proti Trstu in Reki. Nekoč obsežna gospodarska panoga, ki je samo znotraj celjske kresije zaposlovala okoli 1000 konj in 300 hlapcev, ki so dan za dnem potovali po komercialnih cestah, je popolnoma zamrla. Propadu te panoge je sledil delni kolaps sorodnih, ki so do tedaj omogočale konstantnost prevoznništva. Kovači, kolarji, sedlarji in še posebej gostilničarji so občutili zmanjšanje prihodkov. Država je morala za obmejna območja uvesti odškodnine za medvojne materialne žrtve in za pomoč pri obnovi, a v dvajsetih letih po nastopu miru leta 1815 ni bila zmožna izplačati že tako ali tako izjemno bornih obljub.¹¹⁰ To je med drugim tudi eden od številnih razlogov, zakaj so posamična mesta in trgi na južnem Štajerskem v prvi polovici 19. stoletja

¹⁰⁸ O spremenjeni davčni politiki, ki je na glavo obrnila izvoz in uvoz na območju Ilirskih provinc, glej recimo dokument: »*Tariff über die Mauth-Gefälle, und Schiffahrt zu Meer. die Illyrischen Provinzen betreffend. in Folge höchsten kaiserl. Dekrets von 27. November 1810.*«

¹⁰⁹ O pomenu Ilirskih provinc ter njihovi vlogi v sklopu napoleonske kontinentalne zapore ter ekonomske vojne zoper Anglijo glej: Avakumovič, »An Episode in the Continental System in the Illyrian Provinces,« str. 254–261. Nadalje za ekonomski položaj glej: Eger, *Instruktion über die Verfassung der Präliminar-Systeme (Budjets) der Gemeinden in den Illyrischen Provinzen für das Jahr 1812.*

¹¹⁰ Orožen, *Zgodovina Celja in okolice: I. del; od začetka do leta 1848*, str. 662–663.

stagnirali, oziroma če že niso stagnirali, pa so bili deležni počasnejšega razvoja kot pa nekatere druge urbane naselbine na Slovenskem.

Načeto gospodarsko stanje so poslabšale tudi slabe letine, ki so bile tipične za celotno južno Štajersko v teh letih. Za navesti je izpis iz *Celske kronike*, v katerem je za leto 1812 narejen vnos, da »je toliko kislega vina prirastlo, da je posode za njega zmanjkavalo«, ¹¹¹ o pitnem vinu pa ni bilo ne duha ne sluha. Podoben je vpis iz župnijske kronike za Vinsko Goro za leto 1814, ki pravi, da »je bila prav slaba letina. Vina je le malo bilo ino še to je bilo prav kislo. Ravno tako malo je bilo žita ino drugega živeža prirastlo. Zategadel je toliko lakota nastopila, da so ljudi iz muhičevega semena, iz tropinskih pečkov vino, iz koruznih bat kruha si narejati morali. Dragina je bila tolika, da je mernik pšenice 20. gold., polič vina pa 2 ½ gold. veljal. Ti slabi časi so skoraj cele tri leta terpeli.« ¹¹² Podobni zapisi se pojavljajo tudi v ostalih kronikah tega časa, med drugim tudi za Šaleško dolino. Zanimiv je opis iz šoštanjске kronike, ki pravi, da so »od 1814 do 1817 [dolino] prizadele hude naravne nesreče in prime-ri lakote« in da številni pridelki sploh dorastli niso. ¹¹³ Najhuje je moralo biti leta 1816, ko se poroča, da so posamični prebivalci župnije celo umrli zaradi lakote. To odražajo tudi vnosi pokojnikov v mrliške knjige za ta čas. ¹¹⁴

Toda na tem mestu je potrebno zgoraj opisano postaviti v kontekst, saj so vesti o slabih letinah v letih 1812–1814 pravzaprav pomemben ali pa vsaj zanimiv vir za razumevanje posledic izjemno redkega vremenskega pojava, ki se je pripetil na Slovenskem v letih 1812–1817. Za celotno mrežo šaleških župnij se namreč za leta 1814–1817 poroča o slabih letinah. ¹¹⁵

¹¹¹ Orožen, *Celska kronika*, str. 190.

¹¹² MV. Župnijska kronika Vinske gore, str. 153–154. Ta citat je tudi prevzel: Orožen, *Celska kronika*, str. 190.

¹¹³ MV. Šoštanjска župnijska kronika, str. 393. Nem. orig.: »1814 bis 1817 waren schlechte Mis- und Hungerbeispiele.«

¹¹⁴ MV. Šoštanjска župnijska kronika, str. 393.

¹¹⁵ Aplinc, *110 let mesta Šoštanj*, str. 23.

Ilirska carinska tabla iz Radeč iz leta 1809. Na meji med Ilirskimi provincami in deželo Štajersko je na več mestih francoska oblast ustanovila začasne carinske postaje, ki so označevale mejo, obenem pa služile kot prikladen način za pobiranje visokih davkov na uvoz in izvoz; v prid francoski cesarski zakladnici, a v breme lokalnega prebivalstva.

Ti vsebinsko sicer zelo skopi citati so odraz leta brez poletja (imenovano tudi »leto revščine«, »poletje, ki to ni bilo«, »zamrznjeno do smrti«), obdobja od 1814–1817, ki je zaradi podnebnih anomalij povzročilo padec povprečne temperature za okoli 1 °C v globalnem oziru, v severni polobli pa še za več. Zemlja je v obdobju zgodnjega novega veka prešla v obdobje »male ledene dobe«, s čimer se je končal srednjeveški klimatski optimum. To je že samo po sebi povzročilo ohlajanje podnebja v Evropi. A v letih 1812–1814 je prišlo na območju Pacifika do štirih izbruhov vulkanov,¹¹⁶ ki so drastično prispevali k povečanju količine atmosferskega prahu. Tako je že leta 1814 prišlo do izrazitega padca povprečne svetovne temperature zaradi zmanjšane preboja sončne svetlobe skozi stratosfero. Ko je

¹¹⁶ La Soufriere v Karibih (1812), Sanghijski otok v Indoneziji (1812), Ryuku na Japonskem (1813) in Mayon na Filipinih (1814).

leta 1815 v Tambori izbruhnil še en vulkan (tokrat po količini v atmosfero izbruhane mase eden največjih v svetovni zgodovini), je postala prenasíčenost prašnih delcev v ozračju tolikšna, da so se razmere, ki so zaradi male ledene dobe že same po sebi povzročile v Evropi poljedelsko stisko, še dodatno zaostrole. Dogodku se v Evropi pripisujejo huda neurja in nenavadna količina dežja s poplavljanjem osrednjih evropskih rek, vključno z Renom, sneg vse do konca maja ter zmrzal v avgustu. Podnebna kriza je prišla ravno v času, ko je bila Evropa najbolj izmučena zaradi posledic Napoleonovih vojn in ko je pomanjkanje hrane obstajalo že samo po sebi.¹¹⁷ Posledica slednjega je bil gospodarski in še posebej poljedelski upad, kar se navsezadnje odraža tudi v slabši demografski sliki, ki je Šaleško dolino prizadela v letih 1815–1817.¹¹⁸

Ob upoštevanju vseh zgoraj omenjenih faktorjev – vojne, gospodarske, fiskalne in celo vremenske narave, je smiselno zatrditi, da se je (sicer v omejenem obsegu) obdobje francoskih vojn poznalo tudi v Šaleški dolini. Statistični podatki, vezani na krstne, poročne in mrliške knjige, nam to prikazujejo v najlepši meri. Od leta 1798 naprej namreč beležimo skorajda konstantni padec tako v številu rojstev kot tudi porok, medtem ko število umrlih narašča. To je lahko posledica mnogih faktorjev, a smiselno je zatrditi, da je vojno stanje in konskripcija mladih mož odigravala svoje. Moški, se pravi mladi moške, so odšli na bojišča in to je seveda zmanjšalo možnost za nastanek večjega naravnega prirastka. Najbolj je to vidno v vpisih za leto 1809, ko imamo le 4 slučaje porok v šoštanjski župniji, v nasprotju s povprečjem, ki se je gibalo okoli 10. Podoben ekstrem se kaže za obdobje, ko so bile posledice leta brez poletja najhujše, se pravi v obdobju 1816–1817. Tudi tukaj imamo v enem letu nekakšen manko porok, ponovno samo štiri. Vidimo, da četudi je obdobje 1798–1817 v celoti čas, ko se zmanjša število rojstev, število smrti pa

¹¹⁷ Klingaman in Klingaman, *The Year Without Summer: 1816 and the Volcano that Darkened the World*.

¹¹⁸ Za obširnejšo raziskavo demografske zgodovine Šaleške doline glej Hudales, *Od zibeli do groba*.

poveča, kar pomeni, da se drastično zmanjša tudi naravni prirastek, imamo posamična leta, in to ravno ta, ko je bil zaradi kategorakoli razloga pač pritisk na prebivalstvo največji, z najslabšo statistiko. Posebej zanimiva so tako leta 1801, 1802, 1805, 1807, 1809, 1816 in 1817, v katerih je število smrti večje kot število rojstev, kar pomeni, da je govora o naravnem prirastku negativne vrednosti (torej manjšanju števila prebivalstva). Če gledamo na številke iz makro perspektive, lahko še lepše vidimo, kako so se v obdobju 1788–1817 razmere zaostrele. Kljub temu da je naravni prirastek po desetletjih pozitiven, pa je opazen izrazit upad. Če je za desetletje 1788–1798 prirastek šmihelske župnije štel 231 duš, je v obdobju 1798–1807 ta le 114 oseb (se pravi okoli 50-odstotni padec), v letih 1808–1817 pa le 59 (se pravi padec za skorajda 75 odstotkov glede na osnovo 1788–1797). Šele po letu 1817, ko so se vremenske razmere umirile in je mirno stanje omogočilo ponovno obuditev trgovine, vidimo ponovno rast števila rojstev in upad procentualnega števila smrti v primerjavi z rojstvi. Prirastek se je tako šele v desetletju 1818–1827 približal tistemu, ki ga je bila dolina navajena v času pred letom 1789.

Za lažjo predstavo prilagam na tem mestu še dva tabelarna zapisa za šmihelsko župnijo (Šmihelska župnija je za takšen prikaz najboljši primerek, saj je imela največje število prebivalstva. Podatki drugih župnij so podobni, a vsebujejo manjše absolutne številke):¹¹⁹

leto	Šoštanjnska župnija		
	štev. rojstev	štev. smrti	štev. porok
1788	71	65	19
1789	98	55	26
1790	93	58	14
1791	99	66	17
1792	101	81	10

¹¹⁹ Povzeto iz MV – Hribnik (inv. št. 2992).

1793	81	64	15
1794	104	61	18
1795	86	92 (!)	16
1796	95	60	14
1797	77	72	12
1798	100	64	8
1799	89	74	14
1800	74	42	11
1801	84	91 (!)	8
1802	96	99 (!)	15
1803	83	40	7
1804	71	66	14
1805	79	37	17
1806	72	70	15
1807	67	118 (!)	5
1808	84	59	16
1809	79	102 (!)	4
1810	78	80 (!)	18
1811	76	56	19
1812	85	58	11
1813	81	46	14
1814	73	75 (!)	12
1815	80	71	13
1816	53	65 (!)	11
1817	58	76 (!)	4

Tabelarni prikaz števila rojstev, smrti in porok iz krstne knjige za obdobje 1788–1802. S klicaji so označena tista leta, v katerih je število smrti višje kot število rojstev. Z vprašaji so označena tista mesta, na katerih je verjetno prišlo do napake pri vnosu. Enako velja za ostale razpredelnice.

Za nekoliko lažji pregled, po katerem sodeč je lažje razumeti, v kolikšni meri je prišlo do demografske stagnacije v šoštanjski župniji v poznem 18. in zgodnjem 19. stoletju, pa prilagam tabelo, ki prikazuje spremembe po desetletjih:

desetletje	število rojstev	število smrti	prirastek	število porok
1788–1797	905	674	231	161
1798–1807	815	701	114	114
1808–1817	747	688	59	122
1818–1827	895	568	327	144
1828–1837	862	665	197	154
1838–1847	822	620	202	187

Tabelarni prikaz števila rojstev, smrti in porok iz šoštanjske krstne, mrliške in poročne knjige za desetletja od 1788–1847. Opomba k sami tabeli: obdobje 1818–1847 je zapisano ležeče in pod črtkano črto, saj se ne dotika direktno našega časa in služi le za primerjavo, obenem pa podatki za taisto obdobje niso prikazani v prejšnji tabeli.

Za več kot potrebno primerjavo prilagam na tem mestu še dodatne tabele za leta 1788–1817, in sicer iz krstnih, poročnih in mrliških knjig ostalih šestih župnij. Ker sta bili naselbini Škale in Velenje poleg Šoštanja največja zaselka v dolini, ju navajam na prvem mestu:

leto	Škale (župnija sv. Jurija)			Velenje (župnija sv. Jurija)		
	štev. rojstev	štev. smrti	štev. porok	štev. rojstev	štev. smrti	štev. porok
1788	/	/	/	6 (?)	12 (?)	11
1789	/	/	/	22	12	4
1790	7 (?)	14 (?)	1 (?)	17	20 (!)	7
1791	71	46	14	20	11	3
1792	57	23	8	15	17 (!)	1
1793	55	32	10	19	6	2

1794	50	28	6	16	7	2
1795	52	33	8	15	8	5
1796	49	33	3	15	16 (!)	5
1797	58	37	16	13	12	2
1798	64	65 (!)	11	17	10	5
1799	67	48	15	20	11	3
1800	60	44	10	11	8	1
1801	62	44	8	17	22 (!)	1
1802	50	49	10	18	14	2
1803	67	38	9	16	7	2
1804	43	49 (!)	10	18	14	2
1805	79	40	9	19	5	3
1806	51	53 (!)	16	13	13	2
1807	63	141 (!)	8	18	28 (!)	3
1808	59	50	11	18	12	4
1809	66	36	7	19	6	2
1810	45	75 (!)	13	15	20 (!)	2
1811	74	53	14	19	8	2
1812	55	51	6	13	11	2
1813	57	42	16	22	6	1
1814	56	66 (!)	14	10	23 (!)	1
1815	35	60 (!)	6	7	15 (!)	1
1816	44	36	10	15	15	3
1817	32	65 (!)	7	5	14 (!)	1

Tabelarni prikaz števila rojstev, smrti in porok iz krstne, mrliške in poročne knjige za župnijo sv. Jurija, torej za zaselka Škale in Velenje 1788–1817.

Zaradi preglednosti sem na tem mestu objavil tudi shemi za naselji Bele Vode in Zavodnje:

leto	Bele Vode			Zavodnje		
	štev. rojstev	štev. smrti	štev. porok	štev. rojstev	štev. smrti	štev. porok
1788	1	4	1	17	9	7
1789	11	7	9	26	12	12
1790	22	13	2	19	21 (!)	3
1791	15	7	5	20	13	3
1792	13	3	3	19	10	4
1793	17	7	2	28	6	9
1794	10	6	3	12	3	1
1795	17	14	5	20	23 (!)	3
1796	11	15 (!)	3	21	13	8
1797	11	8	7	16	14	3
1798	14	20 (!)	3	17	13	2
1799	13	18 (!)	8	23	19	3
1800	12	6	3	16	15	2
1801	11	32 (!)	2	24	15	3
1802	17	8	2	18	18	3
1803	2 (!)	8 (!)	1	13	12	6
1804	11	8	2	18	32 (!)	1
1805	11	5	1	16	8	1
1806	15	10	7	11	22 (!)	2
1807	14	22 (!)	3	14	15 (!)	1
1808	10	9	2	14	5	2
1809	12	18 (!)	4	12	29 (!)	2
1810	14	11	1	17	12	3
1811	24	4	8	19	3	3
1812	14	15 (!)	2	28	23	4

1813	23	6	1	19	14	6
1814	14	10	3	23	27 (!)	4
1815	17	33 (!)	7	19	22 (!)	3
1816	11	12 (!)	2	15	20 (!)	5
1817	10	20 (!)	4	15	35 (!)	4

Tabelarni prikaz števila rojstev, smrti in porok iz krstne, mrliške in poročne knjige za Bele Vode in Zavodnje 1788–1817.

Šentilj in Vinska Gora (Šentjanž), četudi nekoliko manjši župniji, nam vendarle razodevata, da se je demografska kriza dotaknila prav vseh predelov Šaleške doline, tudi bolj izoliranih in izključno ruralno usmerjenih. Kriza poznega 18. in zgodnjega 19. stoletja v dolini tako ni omejena samo na večje naselbine, kot sta Šoštanj in na primer Škale, temveč tudi na zaselke in okolico:

leto	Šentilj			Vinska Gora (Šentjanž)		
	štev. rojstev	štev. smrti	štev. porok	štev. rojstev	štev. smrti	štev. porok
1788	14	11	/	19	18	3
1789	22	22	8	27	21	13
1790	27	24	8	33	36 (!)	12
1791	21	24	8	34	36 (!)	8
1792	33	?	2	26	13	8
1793	23	?	3	38	23	4
1794	25	6 + (?)	5	31	22	6
1795	23	14	2	25	26 (!)	4
1796	20	12	4	31	23	3
1797	41 (!)	22	5	32	15	5
1798	27	24	3	46	31	11
1799	28	15	6	37	30	11
1800	20	15	4	29	18	7
1801	19	21 (!)	2	28	29 (!)	2

1802	19	22 (!)	2	24	21	6
1803	20	14	2	33	16	4
1804	18	25 (!)	2	22	33 (!)	2
1805	20	15	8	23	12	4
1806	16	8	5	28	11	6
1807	16	69 (!)	3	31	71 (!)	9
1808	24	18	5	28	13	7
1809	26	8	4	40	16	4
1810	17	19 (!)	8	34	31	4
1811	22	19	5	33	22	5
1812	18	21 (!)	3	34	26	7
1813	20	4	5	31	28	12
1814	15	10	5	29	32 (!)	7
1815	9	25 (!)	3	20	38 (!)	3
1816	17	9	2	21	28 (!)	8
1817	13	42/44	4	13	49 (!)	6

Tabelarni prikaz števila rojstev, smrti in porok iz krstne, mrliške in poročne knjige za Šentilj in Vinsko Goro 1788–1817.

Ob pregledu ostalih šaleških župnij tega časa postane razvidno, v kolikor lahko iz ponekod pomanjkljivih krstnih, poročnih in mrliških knjig sploh razberemo, da je podobno demografsko stagnacijo kakor Šoštanj v zgodnjem 19. stoletju doživela celotna dolina.¹²⁰ Če primerjamo posamična leta, postane razvidno, da se je padec prirastka pričel večati v času prvega večjega francoskega vdora na Štajersko leta 1805 (četudi je to po vsej verjetnosti do neke mere le naključje) in trajal vse do konca naslednjega desetletja. Četudi vse mrliške knjige tega ne ilustrirajo očitneje, nam nekatere kažejo, kako so se razmere v

¹²⁰ Za več o tematiki demografije glej Hudales, *Od zibeli do groba*. Primerjaj tudi Ravnikar, Hudales in Kljajič, Šaleška dolina v XIX. in XX. stoletju: raziskovalna naloga.

dolini zaostrile. Posebej bodejo v oči vnosi za obdobje od 1812 do okoli 1817/18, ko je v posamičnih župnijah več let višje število smrti kot pa rojstev, kar nakazuje na manjšanje populacije in vsesplošno demografsko stagnacijo. Človek bi pričakoval, da bo propad gosteje naseljenih območij (če lahko v tem času o le-teh v pretežno ruralni dolini sploh govorimo) povzročil dvig pomena bolj odročnih, ruralnih in pretežno izoliranih krajev. A če gledamo primer Šentilja, vidimo, da preprosto ni tako. Tako je celotna dolina v času od okoli 1805 naprej doživljala stagnacijo, ki se je v prvi polovici drugega desetletja 19. stoletja prelevila v pravi demografski upad. Ta se je pričel mehčati šele po letu 1817, dokončno pa lahko govorimo o pravi izravnavi s številkami iz poznega 18. stoletja šele v drugi polovici 20. let. Smiselno je reči, da je dolino v tem času prizadela desetletna kriza, ki se odraža v poslabšani demografski podobi.

Seveda je pa na tem mestu potrebno izpostaviti, da si demografskega upada ne moremo in ne smemo predstavljati kot izključno posledico vojnega stanja in vremenskih sprememb. Zgodovino je vedno potrebno razumeti kot prepleten mozaik tisočerih kamenčkov kavzalnosti, ki tako ali drugače vplivajo na potek življenja. Tudi tukaj je tako, kajti upoštevati moramo še eno kategorijo, ki bi lahko, in ki tudi je, vplivala na poslabšano demografsko sliko. To so *bolezni*. Dolino so prizadele številne epidemične bolezni, ki so kosile po prebivalstvu. Tako je 1787 v razsajanju griže samo v Šoštanju umrlo 215 prebivalcev, 1802 za kozami 42, v epidemiji griže 1807 38 ljudi, v epidemiji koz 1808 17, leta 1809 pa 15 za kozami in 20 za grižo. Manjše ali večje nesreče so se nadaljevale, kot je recimo pustošenje toče leta 1818, griže leta 1823, ki je pokosila 31 ljudi, razsajanje škrlatinke leta 1827, griže v letih 1831, 1847 in 1850 ...¹²¹ Tudi v ostalih krajih (recimo v Šentilju leta 1807, ko je razsajala griža, ali pa razsajanje sušice (tuberkuloze) v Vinski Gori itd.) se letnice povišane smrtnosti skorajda vedno skladajo z letnicami epidemij. Toda kaj nam to sedaj pove?!

¹²¹ Aplinc, *110 let mesta Šoštanj*, str. 23–27.

Iz tega se da izluščiti dvojje: nesmiselno je trditi, da je bilo *le* vojno stanje tisto, ki je povzročilo velik upad števila prebivalstva in s tem tudi prirastka. Zagotovo so epidemične bolezni, ki so kosile po prebivalstvu ne glede na starost, vplivale na število smrti. Še posebej razsajanje griže leta 1787, ko je samo v Šoštanju umrlo kar 215 prebivalcev, je dolgoročno vplivalo na kasnejšo demografsko podobo. Če upoštevamo pomanjšano število otrok in mladih leta 1787, bi to pomenilo, da je bilo v roku dvajsetih let, se pravi, ko bi ti umrli dosegli neko ženitveno starost, preprosto manj ljudi, ki so spadali v to »prokreativno, najdejavnejšo« skupino.¹²² A protiargument tej tezi, da je pri demografskem upadu kriva le bolezen, tudi obstaja. Namreč, če gledamo obdobji, ki sta prednjačili in sledili času 1788–1817, jasno vidimo, da so bile epidemične bolezni preprosto neka stalnica, skorajda pravilo življenja. Tako same epidemične bolezni še ne morejo obrazložiti, zakaj je prišlo do *tolikšne* demografske stagnacije. Smiselno je zatrditi, da je vendarle potrebno upoštevati vojno, gospodarsko nazadovanje, fiskalne obremenitve v obliki izrednih davkov ter poslabšano vremensko stanje, ki je uničilo poljščine in pahnilo ljudi v lakoto (kar je izbrisalo efekt čredne imunosti, ki jo zagotavlja skupina ljudi z dovolj hrane, da razvijejo svojo in s tem tudi skupinsko immuno-odzivnost), kot tisto, kar je povzročilo takó izrazito stagnacijo. Le ob upoštevanju vseh razmer lahko zares razumemo, zakaj je prišlo do demografske stagnacije na Šaleškem v tem obdobju in zakaj je ta stagnacija zaključila svojo pot šele v 20. oziroma dokončno v 30. letih 19. stoletja.

Ustavimo se še nekoliko pri vprašanju demografije v njeni navezi na vire. Na žalost nam najpomembnejši viri za vprašanje demografskih sprememb ne razodevajo veliko podatkov o tem, ali so francoski vojaki zares imeli kakšna razmerja z lokalnim prebivalstvom. Krstne in poročne matične knjige za župnije Bele Vode, Zavodnje, Vinsko Goro (Šentjanž), Šoštanj, (Šalek, sv. Martin), Škale in Št. Ilj. (Šentilj) ne razodevajo podatkov o možni naselitvi posamičnih francoskih vojakov v dolini niti nam

¹²² Hudales, *Od zibel do groba*, str. 97. Primerjaj tudi s Hudales, »Škale v XIX. Stoletju,« str. 48–90 in Hudales, »Šoštanjska kronika,« str. 170–204.

ne razstirajo vesti o možnosti spočetja otrok ali francoskih ali navsezadnje tudi avstrijskih čet z lokalnimi prebivalkami. Nikjer ni podan ta tako iskani in tako zaželeni podatek, da je bil oče označen kot »Soldat«, »Soldner« oziroma nekaj temu podobnega. Prav tako ni nikjer pridan podatek o zunajdolinskem izvoru ženina. Če primerjamo z nekaterimi drugimi zapisi tega časa, vidimo, da so bili (skorajda) vsi ljudje, ki so izhajali izven meja župnije oziroma doline, v krstnih in poročnih knjigah zapisani kot taki. Na primer navajam izpis iz velenjske poročne knjige, v kateri je za Josepha Hargrena izrecno omenjeno, da je »aus der Pfarrr Schwarzenbach gebürtig.«¹²³ Res je sicer, da se v posamičnih krstnih knjigah (recimo to za župnijo Št. Ilj v letih 1771–1838 ali pa Velenje (Šalek, Sv. Martin) v letih 1784–1839, tudi Škale v letih 1809–1837, nato Bele Vode ...) pojavlja povečano število zunajzakonskih otrok, pri katerih je oče neznan. Še posebej bodeta v oči zapisa za Škale januarja 1810,¹²⁴ ko imamo slučaj zunajzakonskih otrok ravno osem oziroma devet mesecev po francoski prisotnosti junija 1809. Podoben zapis imamo za Šoštanj, tako za januar kot tudi februar.¹²⁵ A to nikakor ne pomeni oziroma iz tega nikakor ne smemo kar sklepati, da imajo ti slučajji kakršnokoli vez z vojnimi dogodki. Preprosto pomeni, da so na nekaterih mestih zaradi tedanjih tabujev odseki krstnih knjig pomanjkljivi. Pomanjkljiva interpretacija je tako prej odraz societalnih deficitov tedanje dobe kot pa nekakšnih opaznejših in skorajda senzacionalnih epizod. To bi pomenilo, da v prejšnjem poglavju navedeni priimki, ki se pojavljajo na Šaleškem in za katere se predvideva ali pa ve francoski izvor, niso posledica naselitve posamičnih francoskih vojakov na Šaleškem ali obširnejši okolici, temveč odražajo kompleksno naravo znotraj slovenskih migracijskih tokov v zadnjih dveh stoletjih.

Obenem se nam še posebej mrliške knjige razodevajo kot pomanjkljiv vir. Namreč le-te praviloma ne vsebujejo zapisov, vezanih na smrt prebivalcev posamičnih župnij, če so slednji

¹²³ MV. Krstna knjiga Velenje (Taufbuch) za leta 1784–1839., str. 15.

¹²⁴ MV. Krstna knjiga Škale (Taufbuch) za leta 1809–1837.

¹²⁵ MV. Krstna knjiga Šoštanj (Taufbuch) za leta 1794–1810, str. 119–121.

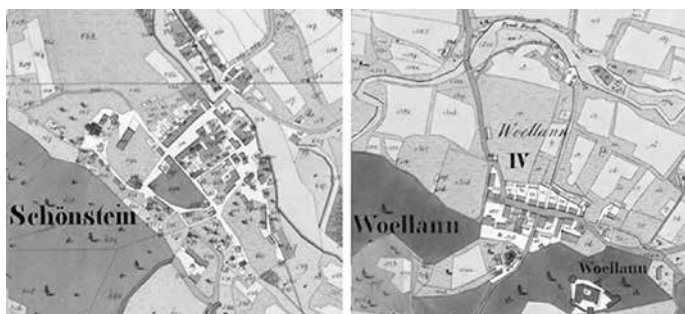
umrli zunaj jurisdiktivne cone le-teh. Drugače povedano, so mrliške knjige pomanjkljive, ker se v njih praviloma ne zapisuje imen vojakov, ki so umrli na oddaljenih bojiščih, daleč stran od župnijskih meja. In če upoštevamo, da je večidel bojev potekal zunaj ozemelj habsburških dednih dežel, bi to pomenilo, da so viri za usodo vojakov, ki so padli za hišo Habsburško in za Cesarstvo, pomanjkljivi, če ne že popolnoma neobstoječi. Tako je težko reči, koliko ljudi (prvenstveno bi na tem mestu prišli v poštev mlajši moške) iz doline je bilo prisilno vpoklicanih ali pa so se, v redkejših primerih, prostovoljno javili za služenje vojaške obveznosti in obenem tudi padli za svojo domovino.

Namesto zaključka: pobuda za naprej!

Ne moremo reči, da je na Šaleškem v času Napoleonomih vojn prišlo do velikih bitk ali okupacije in odpornišva, a preko povišanih davkov, premikov čet, prisilne konskripcije in izrednih pridatkov je tudi ta pretežno zakotna dolina po svoje doživela burne dogodke francoske dobe. Četudi so dogodki sami hitro minili in so razen v spominih redkih hitro poniknili, pa ideja in ideal, ki ga je predstavljala francoska doba, nikakor ni zamrl. Francoze so posamični šaleški in slovenski misleci poznega 19. in zgodnjega 20. stoletja zanimali, mogoče so jih celo občudovali ali pa v njih videli vsaj nekakšno protiutež zmeraj manj priljubljeni nemški stranki, ki je pred tem stoletja predstavljala glavno oporo in politično silo ter hranilca tradicije, konstantnosti in reda na Slovenskem.

Kot tudi drugod po Sloveniji so na Šaleškem v mislih posamičnih prebivalcev Šaleške doline Francozi postali več, kakor pa je veljala njihova historična prisotnost. Ali zaradi visokoletečih besed in prelestnih idealov njihovega revolucionarnega gibanja ali zaradi genija Napoleona, mogoče pa tudi zaradi etike in estetike, ki jo je s seboj prinesla burna doba revolucije 1789–1815/21 in meščanska doba, ki je temu sledila, številne še dandanes obdobje, osebe in dogodki privlačijo. Obenem je mogoče reči, da predstavlja taisti časovni okvir prikladno odskočno desko za spremembe, ki so se v desetletjih, ki so temu času sledila, pripetile na Šaleškem.

Ne moremo reči, da je Šaleška dolina pred industrializacijo v 19. stoletju kadarkoli zares predstavljala kakšno pomembno ali pa vsaj markantnosti vredno središče na Štajerskem in obširnejšem Slovenskem, saj je bila več generacij vpeta v ležerno konstantnost, ki jo tako pogosto najtesnejši sopotnik ruralnosti. A vendarle lahko zatrdim, da predstavlja obdobje od napada na Bastiljo (1789) do Ljubljanskega kongresa (1821) čas, ko so se na Šaleškem pripetile spremembe, ki so to ruralno konstantnost prelomile ali pa vsaj dale osnovo za kasnejši prelom in dolino popeljale novi, industrializirani in do neke mere tudi svetovljanski podobi naproti. Zaradi tega vidim v tem prispevku vrednost predvsem, da služi kot most, ki povezuje že obstoječe razprave o starejši zgodovini doline v času srednjega in zgodnjega novega veka s časom meščanske dobe 19. in še burnejše dobe 20. stoletja v sedaj neprekinjen kronološki tok.

Katastrska zemljevida Šoštanja (levo) in Velenje (desno) iz leta 1825. Ob primerjavi s sicer dokaj skopim zemljevidom iz leta 1785 postane očitno, da se Šaleška dolina v času francoskih vojn ni pretirano spremenila, upam si celo trditi, da je zaradi obširnejših sprememb v gospodarstvu in financah (ter finančni obremenjenosti) v letih 1789–1815 skorajda doživela stagnacijo. Tako je šele v času po spremembah, ki so jih s sabo pripeleljale francoske vojne, smiselno iskati tisto osnovo, na kateri se je lahko Šaleška dolina (oziroma vsaj Šoštanj kot njen center) v desetletjih, ki so sledila, spremenila v regionalno središče.

Virov za to obdobje ni veliko, a zlagal bi se, če bi zatrdil, da trpimo za nekim izrazitim pomanjkanjem. V Zgodovinskem arhivu v Celju se namreč nahajajo posamični fondi, v katerih hranijo gradivo za Celjsko okrožje, enako pa velja za arhiv v Mariboru, v katerem je mogoče najti fonde za mariborsko okrožje. Podobna zgodba je vezana tudi na nekoliko bolj oddaljen arhiv v Gradcu. Gradiva je tako sicer dovolj, da lahko rekonstruiramo spremembe, ki so se zgodile znotraj okrožja, vprašanje, koliko so francoske vojne vplivale na Šaleško dolino, pa ni tako preprosto. Večji del gradiva se namreč navezuje na okrožno enoto, zelo malo podatkov pa je, ki bi prikazovali razmere na Šaleškem. To je posledica skorajda neobstoječe kulture pisane besede v Šaleški dolini v tem času, a obenem nakazuje, da Šaleška dolina – razen mogoče enkrat ali dvakrat – ni direktno utrpela tegob, ki so jih s seboj prinesle francoske okupacijske sile.

Šaleška dolina je francosko dobo občutila pretežno v obliki novačenja, izrednih davkov, dajatev in gospodarske stagnacije, in ne v frontalnem bojevanju ali pa okupaciji v pravem pomenu besede. Pomanjkanje pisne dokumentacije tako do neke mere otežuje raziskovanje. Pomanjkanje gradiva za specifično in geografsko dokaj omejeno območje Šaleške doline je tudi razlog, zakaj govori ta članek tako o Šaleški dolini kot tudi o celjskem okrožju v celoti. Le z razumevanjem obsežnejših razmer v okrožju je moč rekonstruirati in razumeti procese, ki so se odvijali v Šaleški dolini, ali pa vsaj o njih predvidevati. Ker je gradivo dostopno in prisotno v dovoljšni količini, trdim, da bi se morale v naslednjih letih izvršiti še nadaljnje raziskave, ki bi v obširnejših prispevkih orisale, kako so okrajne in okrožne enote spodnje Štajerske doživljale in preživele čas Francozov. Glede na številčnost razprav, vezanih na zahodno polovico slovenskega etničnega ozemlja v tem času, bi bilo potrebno bolje osvetliti še vzhodno polovico Slovenije (tako rekoč območji celjskega in mariborskega okrožja) in prikazati, kako je obrobje Napoleono-ve Ilirije doživelo francosko dobo, kako jo je preživelo in kako jo je ta spremenila. To pa je naloga, ki presega lokalno naravno usmeritev tega zbornika.

Viri in literatura

Intervjuji

- Čebul, Danilo, intervju z dne 2. 6. 2022.
- Čebul, Zvone, intervju z dne 19. 2. 2022.
- Suhoveršnik, Ivan, intervju z dne 2. 6. 2022.
- Zaleznik, Rajko, intervju z dne 8. 6. 2022.

Neobjavljeno in že objavljeno arhivsko gradivo

- Arhiv župnije Šoštanj, Mrliška knjiga župnije za obdobje 1771–1824.
- Eger, Janez Leopold. *Instruktion über die Verfassung der Präliminar-Systeme (Budjets) der Gemeinden in den Illyrischen Provinzen für das Jahr 1812*. Laibach: 1811.
- *MV – Franc Hribernik*. Fond zapiskov Franca Hribernika. Fond vključuje v bibliografiji podane rokopisne in tipkopisne osnutke leta 1932 (in kasneje v ponatisu) izdane knjige *Mesto Šoštanj: Zgodovinski opis*.
- *MV – zbirka krstnih, poročnih in mrliških knjig*. Fond vključuje registre za župnije Šoštanj, Velenje, Škale, Št. Ilj (Šentilj), Vinsko Goro, Zavodnje in Bele Vode.
- *MV – zbirka župnijskih in šolskih kronik*. Fond vključuje registre župnijskih in šolskih kronik za razna območja Šaleške doline.
- *NAM – Nadškofjski arhiv Maribor*. Zbirka krstnih, mrliških in poročnih knjig.
- Napoléon (podpisnik) (1811). *Decret sur l'organisation de l'Illyrie*. Au palais des Tuileries, le 15 Avril 1811.
- *SI AS 1110 Jožefinski kataster za Štajersko, 1784–1790*. Za Šaleško dolino glej razdelke: »Okrajna gosposka Šoštanj ...« in »Okrajna gosposka Velenje ...«. <https://bit.ly/3JBad04>.

- *SI AS 177 Franciscejski kataster za Štajersko, 1823–1869*. Za historiat gradiva glej podobno kot zgoraj za prejšnji kataster (SI AS 1110). <https://bit.ly/3Pekqm9>.
- *Südsteirische Post*. XII. Letnik (1892), 53. številka (2. julij 1892).
- *Tariff über die Mauth-Gefälle, und Schiffahrt zu Meer. die Illyrischen Provinzen betreffend. in Folge höchsten kaiserl. Dekrets von 27. November 1810*.
- *ZAC Okrožni urad Celje (1798–1850)*.
- Župnija Šoštanj – zbirka krstnih, poročnih in mrliških knjig.

Bibliografija

- Acman, Anton. *Mozirje*. Mozirje: Občina Mozirje, 2008.
- Apline, Miran. *110 let mesta Šoštanj: 1911–2021*. Šoštanj: Občina Šoštanj, 2021.
- Avakumovič, Ivan. »An Episode in the Continental System in the Illyrian Provinces.« V: *The Journal of Economic History*, let. 14, št. 3 (Summer, 1954), str. 254–261.
- Bradshaw, Mary Eloise. *The Napoleonic Influence on the Illyrian Provinces*. Wisconsin: University of Wisconsin – Madison Press, 1928.
- Chandler, David G. *The Campaigns of Napoleon*. London: Weidenfeld & Nicolson, 1995 (13. edicija).
- Furet, François. *Misliti francosko revolucijo*. Ljubljana: Studia humanitatis, 1989.
- Golec, Boris. »Terezijanske reforme – gibalo sprememb občutka pripadnosti in povezanosti ter identitet v slovenskem prostoru« V: *Marija Terezija med razsvetljenskimi reformami in zgodovinskim spominom*. Ljubljana: ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa: Založba ZRC, 2018, str. 195–216.
- Granda, Stane. »Vrnitev Ilirije v avstrijski okvir.« V: *Slovenska kronika XIX. stoletja*. Knj. I: 1800–1860 (2001), str. 98.
- Gubo, Andreas. *Geschichte der Stadt Cilli*. Mit Stadtplan und vielen Abbildungen. Graz: Verlag von Ulrich Mosers Huchhändler, 1909.

- Kolar, Nataša. »Francoska zasedba slovenske Štajerske leta 1809 na ptujsko-ormoškem območju.« V: Šterbenc Svetina, Barbara; Godeša, Matija (ur.). *Zgodovinske dimenzije Ilirskih provinc*, str. 39–57.
- Habit, Barbara. *Ideja ilirskega naroda pri Francozih in domačinih v času Ilirskih provinc: magistrsko delo*. Ljubljana: [B. Habit], 2018.
- Holcman, Borut. »Struktura pravosodnega sistema na Štajerskem v 15., 16., in 17. stoletju.« V: *Arhivi*, letnik 20, št. 1/2 (1997), str. 72–87.
- Hribernik, Franc. *Mesto Šoštanj: Zgodovinski opis*. Šoštanj, 1932.
- Hubad, Črtice iz francoskih bojev na Koroškem leta 1813, I. Kako so delali Avstrijci leta 1813 mostove pri Rožeku in Humbergu čez Dravo. Ljubljana: 1892.
- Hudales, Jože. *Od zibeli do groba*. Ljubljana: Društvo za preučevanje zgodovine, literature in antropologije; Velenje: Kulturni center Ivana Napotnika, 1997.
- Hudales, Jože. »Škale v XIX. Stoletju.« V: *Škale: zbornik*. Velenje: Titovo Velenje: Kulturni center Ivan Napotnik, 1989, str. 48–90.
- Hudales, Jože. »Šoštanjska kronika.« V: *Prispevki k zgodovini Šaleške doline: zbornik*. Velenje: Titovo Velenje: Kulturni center Ivan Napotnik, 1989, str. 170–204.
- Hudales, Jože. »Vošnjaki in Šaleška dolina.« V: *Prispevki k zgodovini Šaleške doline: zbornik*. Velenje: Titovo Velenje: Kulturni center Ivan Napotnik, 1989, str. 232–240.
- Janisch, Josef Andr. *Topographisch-statistisches Lexikon von Steiermark mit historischen Notizen und Anmerkungen. (I. Band A – K. & III. Band S – Z Anhang)* Graz: Druck und Verlag von »Leykam«, 1878 in 1885.
- Klingaman, William in Klingaman, Nicholas. *The Year Without Summer: 1816 and the Volcano that Darkened the World*. New York: St. Martin's Press, 2013.
- Lefebvre, Georges. *Francoska revolucija*. Ljubljana: Študentska založba, 2007.

- Merčun, Melita. »Ilirske province skozi pesem Valentina Vodnika v 2. letniku gimnazije pri pouku zgodovine.« V: *Prispevki k didaktiki zgodovine*, letnik 5, št. 2 (2007), str. 31–34.
- Michalak, Pawel. »The Heritage of the Illyrian Provinces as an Element of Pro-Yugoslav Propaganda During the Reign of King Alexander I of Yugoslavia.« V: *AUC STUDIA TERRITORIALIA*, februar 2020, letnik 19, št. 2, str. 39–54.
- Mikaberidze, Alexander. *Les guerres napoléoniennes: une histoire globale*. Paris: Flammarion, 2020.
- *Napoleon in Ilirija*. Izdal odbor za proslavo 120. letnice Ilirije oživiljenje. Ljubljana: Natisnila delniška tiskarna, d. d., v Ljubljani (predstavnik Miroslav Ambrožič), 1929.
- Orožen, Ignac (vikar v Celi). *Celska kronika*. V Celi: Natisnil Julius Jeretin, 1854.
- Orožen, Ignaz. *Das Bisthum und die Diözese Lavant. (III. & V. Theil.)* Cilli: Druck und Verlag Johann Rakusch in Cilli, 1880.
- Orožen, Janko. *Zgodovina Celja in okolice*. Prvi del: Od začetka do leta 1848. Celje: CZC, 1971.
- Polajnar, Janez. »Francozi in mit narodne osvoboditve: Kaj so Francozi prinesli Sloveniji in zakaj so jih Slovenci slavili?« V: *Mladina*, letnik 2009, št. 22 (4. 6. 2009). Dostop: 12. 04. 2022. <https://www.mladina.si/47306/francozi-in-mit-narodne-osvoboditve/>.
- Ravnikar, Tone, Hudales, Jože, in Kljajič, Damijan. Šaleška dolina v XIX. in XX. stoletju: raziskovalna naloga. Velenje: Kulturni center Ivan Napotnik – Muzej: Občinska raziskovalna skupnost, 1990.
- Rothenberg, Gunther E. *Die Napoleonischen Kriege*. Berlin: Brandenburgisches Verlagshaus, 2000.
- Sajkowski, W. »French image of the inhabitants of the Illyrian Provinces and the emergence of South Slavic nationalisms.« V: *Balkanica Posnaniensia*. Serija Acta Et Studia. letnik 27 (2020), str. 69–80.
- Schmutz, Carl. *Historisch Topographisches Lexicon von Steiermark. Erster Theil. (A–G)*. Gratz: Auf Kosten des Verkaufers. Gedrukt bey And. Kierreich, 1822.

- Stergar, Rok: »Nationswerdungsprozesse und neue Grenzen: Der Zusammenbruch der französischen Herrschaft in den Ilirischen Provinzen und ihre (Re-)Integration in das Kaisertum Österreich.« V: *Am Rande der großen Politik: Italien und der Alpenraum beim Wiener Kongress*. Innsbruck (2017), str. 97–122.
- Štih, Peter, in Simoniti, Vasko. *Na stičišču svetov: Slovenska zgodovina od prazgodovinskih kultur do konca 18. stoletja*. Ljubljana: Modrijan, 2009.
- Tancik, Ferdinand. »Ob 150-letnici vojnih operacij 1813–1814 v mejah Ilirskih provinc.« V: *Kronika*, letnik 11, številka 3 (1963), str. 185–192 in *Kronika*, letnik 12, številka 1 (1964), str. 37–48.
- Vidmar Čeru, David. »Od izvira do sanatorija: Kopališka in bolnišniška dejavnost v Topolšici do ustanovitve Državnega sanatorija za pljučne bolezni 1919 s poudarkom na primarnih in časopisnih virih.« Ljubljana, 2019 [Interna seminarska naloga na Oddelku za zgodovino FF Univerze v Ljubljani].
- Vilfan, Sergij. *Uvod v pravno zgodovino*. Druga izdaja Ljubljana: Časopisni zavod, Uradni list Republike Slovenije, 1993.
- Volkmer, Leopold. *Fabule ino Pesmi: Spravil ino s' kratkim Volker'vim shivlenjom na svetlo dal Anton Janes Alurko*. V Gradcu: Na prodaj v'Fr. Ferstivi knjigarni, Janesa Lovrenca Greinera, 1836.
- Vošnjak Josip. *Navzgor – navzdol: Povest iz polminole dobe*. Izdala in založila Družba sv. Mohorja v Celovcu. (Slovenskih Večernic 62. zvezek.). Celovec: Natisnila tiskarna Družbe sv. Mohorja v Celovcu, 1909.
- Vošnjak, Josip. *Spomini*. Ljubljana: Slovenska matica, 1982.
- Vošnjak, Bogomil. *Ustava in uprava Ilirskih dežel (1809–1813): Prispevki k nauku o recepciji javnega prava prvega francoskega cesarstva*. Ljubljana: Matica Slovenska in »Narodna tiskarna« v Ljubljani, 1910.3

- Vovelle, Michel. *Kratka zgodovina francoske revolucije: Družbena gibanja in prelom mentalitet*. Ljubljana: Komunist, 1989.
- Zajc - Cizelj, Ivanka. *Okrožni urad Celje 1798–1850*. Inventarji 9. Celje: Publikacije Zgodovinskega arhiva v Celju, 1998.
- Zajc - Cizelj, Ivanka. »Seznam oseb, osumljenih sodelovanja s Francozi iz l. 1810.« V: *Arhivi: glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije*. ISSN 0351-2835, letnik 15, št. 1/2 (1992), str. 75–77.
- Žižek, Aleksander. »Upravni razvoj Celja v letih 1748–1850.« V: *Odsevi preteklosti 1: Iz zgodovine Celja 1780–1848*, str. 9–54.

Viri slik in kartografskega gradiva

- Auguste Frédéric Louis Viesse de Marmont, francoski maršal, vojvoda Dubrovniški in prvi guverner Ilirskih provinc. V originalu naslikal: Jean-Baptiste Paulin Guérin; naslov v originalu: Auguste-Frédéric-Louis Viesse de Marmont, duc de Raguse, Marechal de France (1774–1852). Dostop: 20. 2. 2022. <https://bit.ly/3BCKPJd>.
- Bogomil Vošnjak, avtor monografije *Ustava in uprava Ilirskih dežel (1809–1813): Prispevki k nauku o recepciji javnega prava prvega francoskega cesarstva*. Za vir portreta glej wikipedijski vnos (<https://bit.ly/3I6h9SA>), slika in podatki o knjigi so na voljo na bazi *dLib* (<https://bit.ly/3JECUJt>). Dostop: 20. 2. 2022. (za obe sliki).
- Ilirska carinska tabla iz Radeč iz leta 1809. Illyrische Provinzen: Grenz Zollamt Katschbach 1809. Dostop: 20. 2. 2022. <https://www.rtvsl.si/kultura/dvesto-let-od-preleta-napoleonove-orla/214585>.
- Katastrski zemljevid Šoštanja in Velenja iz leta 1825. Franciscejski kataster (ARS). Dostop: 20. 2. 2022. <http://arsq.gov.si/Query/archivplansuche.aspx?ID=23252>.
- Meje Celjske kresije (Cillier Kreis) na modernem zemljevidu

Slovenije. Dostop: 14. 4. 2022. <https://histogis.acdh.oeaw.ac.at/shapes/shape/detail/12374>.

- Oznaniło generala divizije Grenierja glede zahtev po dajativah. ZAC, Okrožni urad Celje (1798–1850), Arhivska škatla 51.
- Šaleška dolina v letu 1785. Zemljevid Šaleške doline iz prvega vojaškega kartiranja za področje *Innerösterreich* (1784–1785). Dostop: 20. 2. 2022. <https://bit.ly/3BCyMai>.
- Vinko Knežević oziroma Vincenz Knezsevics de Szent-Ilona, hrvaški general v službi habsburške cesarske hiše. Avt. org. neznan. Dostop: 20. 2. 2022. <https://bit.ly/3JyWSVS>.